

CORONA & COHESIE:

Dashboard Sociale Impact Corona

Datum: 24-01-2023

Verslag meting 5 (juni 2022) en meting 6 (november 2022)

Erik Snel

Godfried Engbersen

Jan de Boom

Youri Seidler

Noah Sam

Guusje Enneking

Fleur l'Istelle

Laura Van Heck

Jeroen van Lindert

INHOUDSOPGAVE

1. Indicatoren van Sociale cohesie	2
1.1 Inleiding	2
1.2 Onderzoeksmethode en steekproeftrekking	2
1.3 De temporele context van de coronapandemie	3
2. Vertrouwen en polarisatie	5
2.1 Vertrouwen in overheid blijft laag, ook post-COVID-19	5
Verschillen in vertrouwen	6
2.2 Veel vertrouwen in huisarts en mensen, gering vertrouwen in sociale media	8
2.3 Onvrede met het coronabeleid van de overheid	9
Onvrede met het coronabeleid naar subgroepen	10
2.4 COVID-19 en de toekomst	11
2.5 Samenvattend: institutioneel vertrouwen blijft zeer laag, toegenomen onvrede over corona-aanpak	17
3. Onderlinge hulp blijft hoog, sociale contacten stabiel	18
3.1 Grote bereidheid tot hulp bieden aan naasten	18
3.2 Vooral hulp verwacht van familie en vrienden	18
3.3 Afname en toename van sociale contacten	20
3.4 Participatie/sociaal leven	21
3.5 Samenvattend: hulpbereidheid en sociale contacten gelijk gebleven	22
4. Buurtrelaties	23
4.1 Kwaliteit van buurtrelaties is stabiel	23
4.2 Samenvattend: weinig verandering in buurtrelaties	25
5. Veiligheid en overlast nagenoeg onveranderd	26
5.1 Veiligheid en overlast in de buurt	26
5.2 Samenvattend: veiligheidsgevoelens onveranderd	27
6. Ervaringen met corona in twee kwetsbare wijken	28
6.1 COVID-19, een periode van onzekerheid maar ook rust	28
6.2 Kritisch ten opzichte van de overheid, corona-aanpak en toekomst	30
6.3 Toegenomen polarisatie en minder dialoog	33
6.4 Conclusie	35
7. Conclusie	37
Appendix 1	39
Appendix 2 Scores op indicatoren sociale cohesie april 2020 – juni 2022	40

HOOFDSTUK 1

INDICATOREN VAN SOCIALE COHESIE

1.1 INLEIDING

Sociale cohesie gaat over wat een gemeenschap bij elkaar houdt en over het vermogen van burgers om samen te leven en samen te werken. In het dashboard onderscheiden wij vier aspecten van sociale cohesie die hun oorsprong vinden in het gedachtegoed van de politicologie, sociologie & antropologie, sociale geografie en de criminologie, namelijk (1) de mate van vertrouwen in publieke instituties en onderling vertrouwen van mensen in elkaar, (2) onderlinge solidariteit, (3) de kwaliteit van buurtrelaties en (4) de beleving van (on-)veiligheid en overlast.

Daarnaast gaan wij apart in op het vraagstuk van polarisatie, waarbij we aandacht besteden aan twee dimensies: (1) tegenstellingen tussen groepen in de samenleving en (2) tegenstellingen tussen burgers en overheidsinstellingen. Deels komen deze aspecten terug bij vertrouwen, alsook bij onderlinge steun en vragen rond veiligheid. We zullen echter ook ingaan op de mening van burgers over aspecten van het coronabeleid die gevolgen hebben voor de relaties tussen burgers en overheid en tussen burgers onderling.

We lichten de verschillende aspecten kort toe.

1. Vertrouwen van mensen in elkaar en in publieke instituties

Hierbij gaat het enerzijds om algemeen of sociaal vertrouwen (*generalized trust*) dat burgers hebben in elkaar. Algemeen vertrouwen vergroot de voorspelbaarheid van gedrag en reduceert de complexiteit van samenleven, anderzijds gaat het om relaties tussen burgers en publieke instituties (*institutional trust*). Institutioneel vertrouwen versterkt samenwerking en is van belang voor de legitimiteit, het draagvlak en de effectiviteit van het coronabeleid. In dit geval richten wij ons vooral op vertrouwen in de overheden (nationaal en lokaal) en publieke gezondheidsdiensten zoals GGD en RIVM en analyseren we of er verschillen zijn naar achtergrondkenmerken. Ook kijken we naar de mate waarin burgers (on-)vrede hebben met het coronabeleid en naar de samenhang tussen het gebruik van sociale media en vertrouwen in instituties en mensen.

2. Solidariteit: onderlinge sociale relaties en steunpatronen

Hierbij gaat het om de mate waarin binnen sociale netwerken onderling steun wordt uitgewisseld. Bij dit

laatste kan men denken aan praktische steun (zoals boodschappen doen), maar ook emotionele steun (zoals over belangrijke dingen praten) of gewoon gezelligheid.

3. Kwaliteit van de buurtrelaties

Een derde aspect is meer toegespitst op de directe leefomgeving van mensen: de ervaren kwaliteit van buurtrelaties. Hierbij gaat het er bijvoorbeeld om of bewoners denken dat buurtgenoten gelijke opvattingen hebben, of ze elkaar helpen en of er spanningen bestaan tussen buurtbewoners.

4. Beleving van (on-)veiligheid en overlast

Een vierde aspect van sociale cohesie betreft de sociale veiligheid. Daarbij kijken we naar de mate waarin bewoners spanningen en overlast in de buurt of van hun burens ervaren en de mate waarin ze zich (on-)veilig voelen in de buurt.

5. Polarisatie

Aanvullend op eerdergenoemde aspecten kijken we ook naar mogelijke onvrede van burgers met het overheidsbeleid en naar mogelijke verdeeldheid onder burgers over aspecten van het coronabeleid (in het bijzonder met betrekking tot vaccinatie).

1.2 ONDERZOEKSMETHODE EN STEEKPROEFTREKKING

Dit panelonderzoek sluit aan bij de werkwijze die gehanteerd is bij eerder onderzoek naar de maatschappelijke impact van COVID-19.¹ De uitkomsten van de (vorige) metingen zijn eveneens opgenomen in de figuren. Het betreft de vier metingen tussen april 2020 tot en met maart 2021. In de figuur is een verticale lijn geplaatst tussen de resultaten afkomstig uit het impact COVID-19 onderzoek en de metingen ten behoeve van het dashboard sociale cohesie.

Hoewel in het onderzoek naar de maatschappelijke impact van COVID-19 en de metingen ten behoeve van het dashboard sociale cohesie identieke vragen zijn gebruikt, kunnen veranderingen in trends ook (een beetje) het gevolg zijn van een verandering in steekproeftrekking. Zo is het panel voor het dashboard sociale cohesie beperkter in omvang, lag de nadruk bij dataverzameling minder op de drie grote steden en hebben we voor het dashboard extra inspanningen verricht om jongeren en kwetsbaren in de steekproef mee te nemen.

1 Zie <https://www.impactcorona.nl/>

Tot slot vormden de vragen over sociale cohesie voor het impact COVID-19 onderzoek onderdeel van een uitgebreidere vragenlijst.

Deze rapportage beschrijft de uitkomsten van de vijfde en zesde metingen naar de ontwikkeling van de sociale cohesie tijdens COVID-19. De data zijn verzameld in de periode van 15 juni tot en met 23 juni 2022 en van 9 tot en met 17 november 2022. Onderzoeksbureau Kieskompas heeft de dataverzameling verzorgd. Hiervoor hebben zij gebruik gemaakt van hun landelijk VIP-panel, waarbij de uitgenodigde deelnemers op een gestratificeerde manier gesampled zijn. Deze dataverzameling heeft geleid tot een gewogen steekproef van 4.668 personen in juni en 4.680 respondenten in november. Om de resultaten generaliseerbaar te maken voor stemgerechtigde inwoners van Nederland, heeft Kieskompas een weging op de resultaten van het onderzoek uitgevoerd (zie Appendix 1). De resultaten zijn gewogen naar geslacht, leeftijd, opleiding, Nielsen-regio, migratieachtergrond en stemgedrag om de data ten aanzien van deze variabelen (binnen de gebruikte categorieën) representatief te maken. Deze representativiteit trekt zich door naar variabelen en categorieën waarop niet gewogen is, maar zal nooit volledig corrigeren. Een perfecte afspiegeling van de samenleving is in de praktijk niet te realiseren, maar de uitkomsten van dit onderzoek geven een goed beeld van de mening van Nederlanders

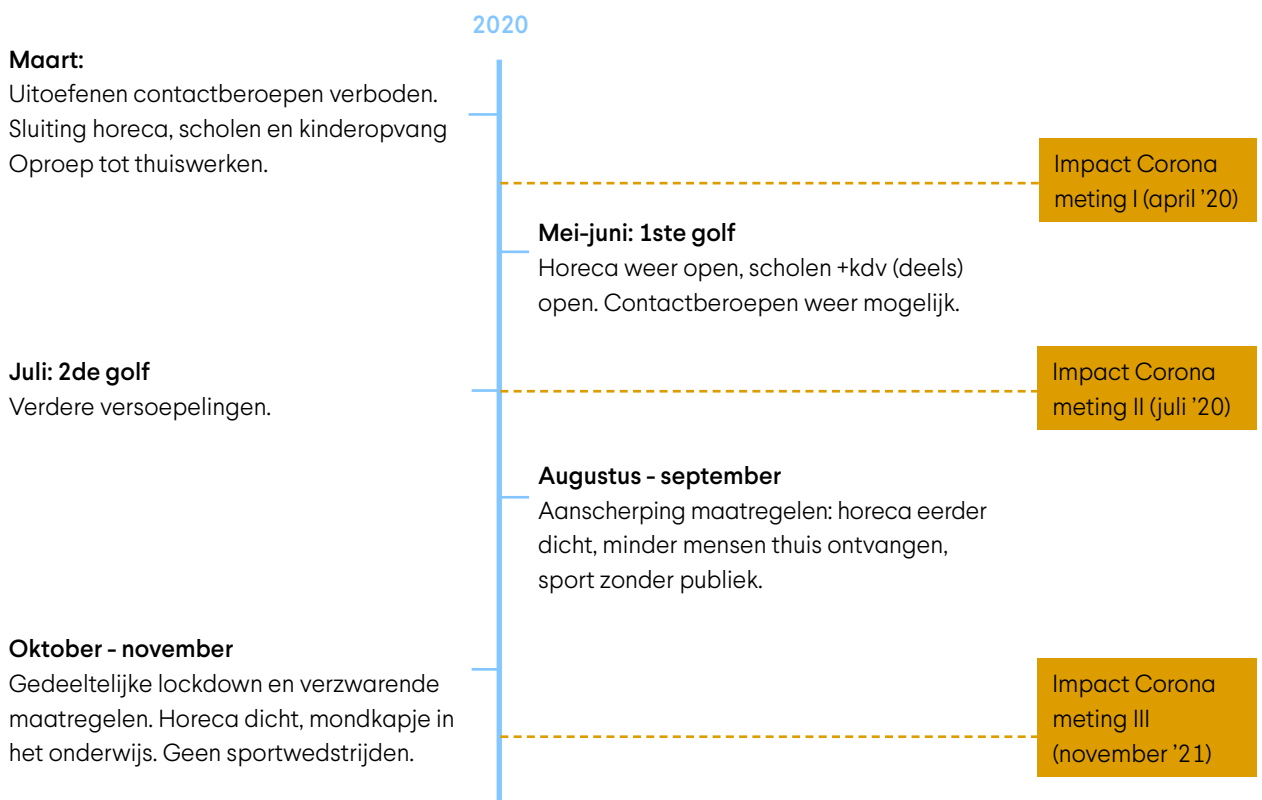
over de politieke en maatschappelijke situatie.

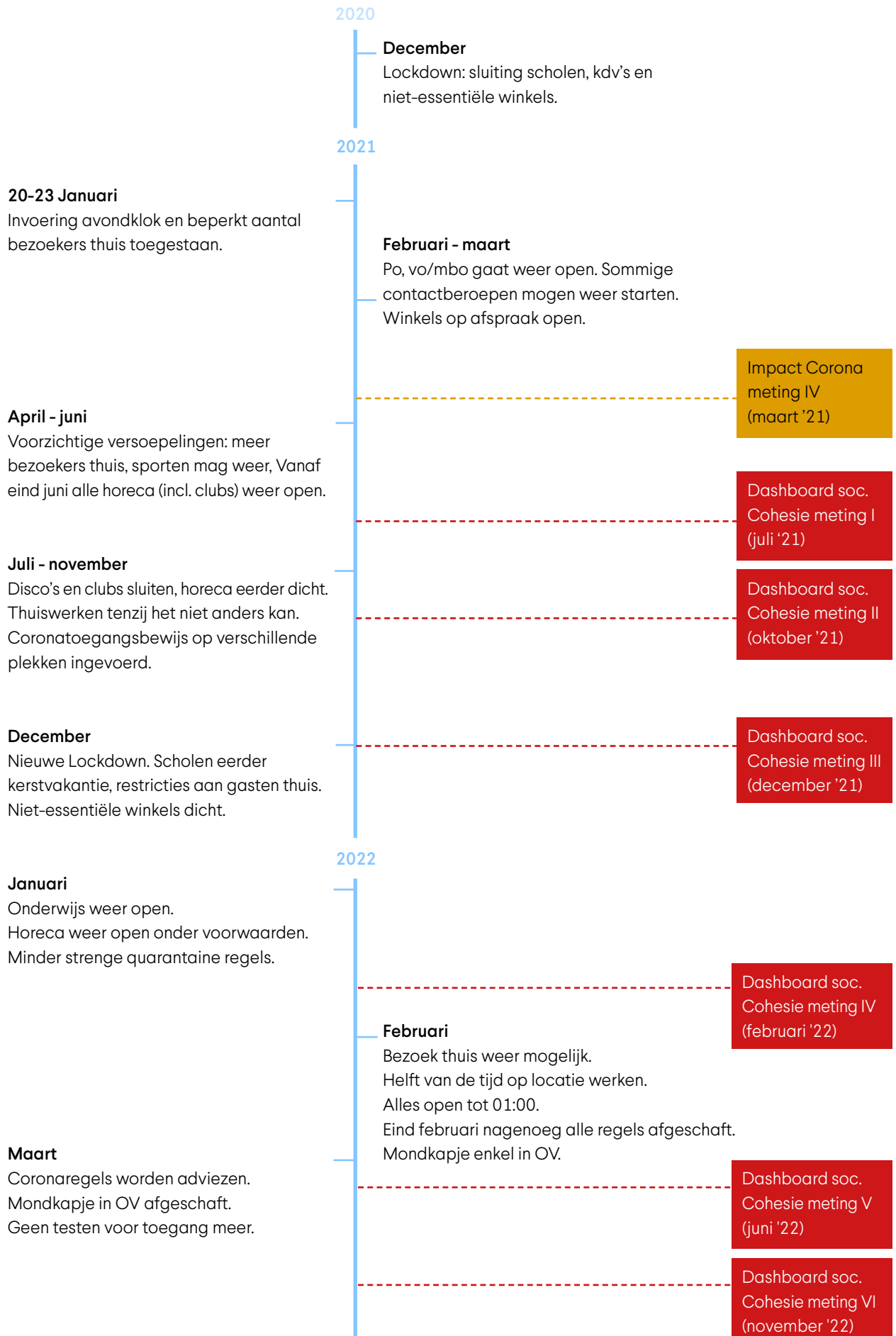
De relatief omvangrijke onderzoeksgroep maakt het mogelijk om betrouwbare uitspraken over sociale cohesie te doen én de resultaten voor enkele belangrijke subgroepen te kunnen uitsplitsen.

1.3 DE TEMPORELE CONTEXT VAN DE CORONAPANDEMIE

Vanwege de snel wijzigende situaties en geldende maatregelen, verschilt de situatie per meetmoment. Tussen meting vier (februari 2022) en meting vijf (juni 2022) is COVID-19 naar de achtergrond verdwenen. Dit geldt ook voor de periode waarin meting zes (november 2022) is uitgevoerd. In het voorjaar en de zomer van 2022 heeft COVID nauwelijks een rol gespeeld in het dagelijks leven. Tegelijkertijd ontstonden er andere crises die het debat beheersten, zoals de stikstofcrisis, de oorlog in Oekraïne, klimaatverandering, inflatie en de stijging van de energieprijzen. Er is een reële kans dat deze ontwikkelingen van invloed zijn op aspecten van sociale cohesie, zoals het vertrouwen in de overheid.

Om een globaal beeld van de situatie op het moment dat de metingen zijn uitgevoerd, is een tijdlijn opgenomen met het verloop van de maatregelen en de meetmomenten.

HOOFDSTUK 2

VERTROUWEN EN POLARISATIE

2.1 VERTROUWEN IN OVERHEID BLIJFT LAAG, OOK POST-COVID-19

Bij aanvang van de COVID-19 pandemie was volgens een meting van het onderzoeksproject 'Maatschappelijke Impact Corona' het vertrouwen in de landelijke overheid zeer hoog, namelijk bijna 70 procent. Het vertrouwen in instanties zoals RIVM en de GGD's lag zelfs nog hoger. Driekwart tot 80 procent van de respondenten had (veel) vertrouwen in beide publieke gezondheidsinstellingen.² Metingen van het SCP in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) lieten een vergelijkbaar patroon zien voor het vertrouwen in de regering en Tweede Kamer. In oktober 2020 was het vertrouwen in de regering zeer hoog. Vanaf april 2021 was het vertrouwen weer op het niveau van voor de COVID-19 pandemie.³

In de laatste meting van het COB (Miltenburg et al., 2022) is het vertrouwen in de regering en Tweede Kamer sinds november 2021 nagenoeg stabiel. In mei-juni 2022 bedraagt het percentage dat de regering een voldoende geeft 50 procent en 52 procent voor de Tweede Kamer.⁴ In deze meting wordt beschreven hoe Nederlanders kritiek hebben op zowel de inhoud als op de bestuurscultuur. Daarnaast wordt een sterke verwevenheid van maatschappelijke zorgen en kritiek op de politiek vastgesteld. Genoemde redenen voor het

lage vertrouwen betreffen de economische onzekerheid, de klimaatcrisis, de situatie in Groningen, de toeslagen-affaire en het woningtekort.

Gedragsonderzoek van het RIVM⁵ (september 2022) toont eveneens aan dat het vertrouwen in de aanpak van de Nederlandse overheid sinds de start van de coronapandemie afneemt. Het RIVM heeft het vertrouwen in de Nederlandse aanpak en het sentiment daarover onderzocht. Hoewel dit een iets andere insteek is dan het meten van het vertrouwen in instituties, zien we hetzelfde beeld. Aan het begin van de COVID-19-crisis was het vertrouwen in de aanpak met 73,3 procent zeer hoog. In januari 2022 daalde het vertrouwen naar 19,4 procent en in september 2022 nam dit percentage licht toe naar 25,4 procent. Hoewel er dus sprake is van een lichte toename is het vertrouwen nog steeds beduidend lager vergeleken met de beginperiode van COVID-19. Daarnaast lijkt het vertrouwen in de Nederlandse aanpak te fluctueren met 30 procent in maart 2022, naar 21,7 procent in juni en weer naar 25,4 procent in de huidige laatste meting van het RIVM in september 2022.

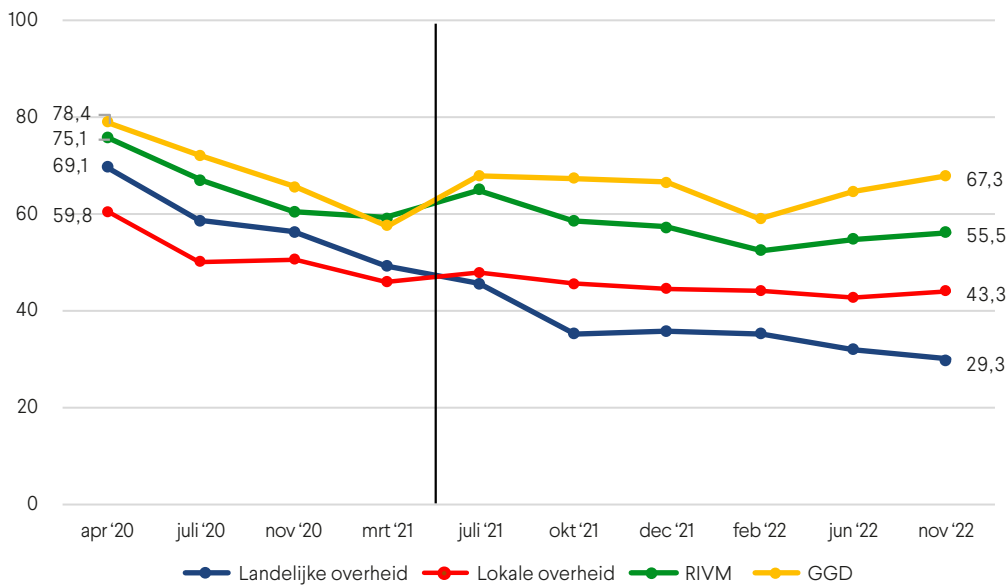
De resultaten van dit Dashboard onderzoek schetsen het beeld dat het vertrouwen in de landelijke overheid nog steeds zeer laag is en dat de er ook nog geen sprake is van herstel in vertrouwen (zie figuur 2.1).

2 Engbersen, G., Van Bochove, M., De Boom, J., Bussemaker, J., El Farisi, B., Krouwel, A., Van Lindert, J., Rusinovic, K., Snel, E., Van Heck, L., Van der Veen, H., & Van Wensveen, P. (2021). *De laag-vertrouwensamenleving. De maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland*. EUR. www.impactcorona.nl/wp-content/uploads/2021/11/Def_-1-november_rapport_laag-vertrouwensamenleving_def83.pdf.

3 Miltenburg, E., Den Ridder, J., Wagemans, F. & Schaper, J. (2021). *Burgerperspectieven 2021, Kwartaal 2*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

4 Miltenburg, E., Geurkink, B., Tunderman, S., Beekers, D. & Den Ridder, J. (2022). *Burgerperspectieven. Bericht 2 - 2022*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

5 Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (13-09-2022). *Resultaten onderzoek gedragsregels en welbevinden (Ronde 21)*. Geraadpleegd van <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden> op 15-12-2022.

Figuur 2.1: Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen (% (veel) vertrouwen)⁶

Het aandeel Nederlanders met (veel) vertrouwen in de overheid is in november 2022 29,3 procent. Dit percentage daalde van 69,1 procent in april '20 naar 34,5 procent in oktober '21. Tussen oktober 2021 en april 2022 was het vertrouwen in de overheid stabiel. In figuur 2.1 is echter te zien hoe het vertrouwen vanaf februari 2022 weer begon te dalen. Hierbij zij opgemerkt dat in de gehanteerde vragenlijst niet specifiek gevraagd is naar vertrouwen in regering en Tweede Kamer, maar naar vertrouwen in de landelijk overheid. Dat is een breder begrip waaronder ook uitvoeringsorganisaties vallen. Mogelijk dat dit de verschillen verklaart met de metingen van het COB.

Voor wat betreft het vertrouwen in de lokale overheid zien we een langzame maar geleidelijke daling van het vertrouwen sinds juli 2021. Het aandeel met veel vertrouwen in de lokale overheid was in juni 2021 47,4 procent, in juni 2022 is dit gedaald naar 42,2 procent. In november 2022 steeg dit percentage weer geleidelijk naar 43,3 procent.

Het vertrouwen in de GGD neemt sinds februari 2022 (51,7 procent) toe. In juni 2022 heeft bijna 64 procent (veel) vertrouwen in deze instantie. Vervolgens steeg het percentage Nederlanders dat (veel) vertrouwen in de

GGD heeft, in november 2022 verder naar 67,3 procent. Het aandeel dat (veel) vertrouwen heeft in de GGD ligt in november 2022 ongeveer gelijk aan dat in de periode juli 2021 tot december 2021.

Het vertrouwen in het RIVM nam tussen juli 2021 en februari 2022 af, maar neemt sinds juni 2022 geleidelijk toe. In februari 2022 bedraagt het percentage respondenten met veel vertrouwen in deze instelling nog 51,7 procent. In november 2022 is dit percentage gestegen naar 55,5 procent.

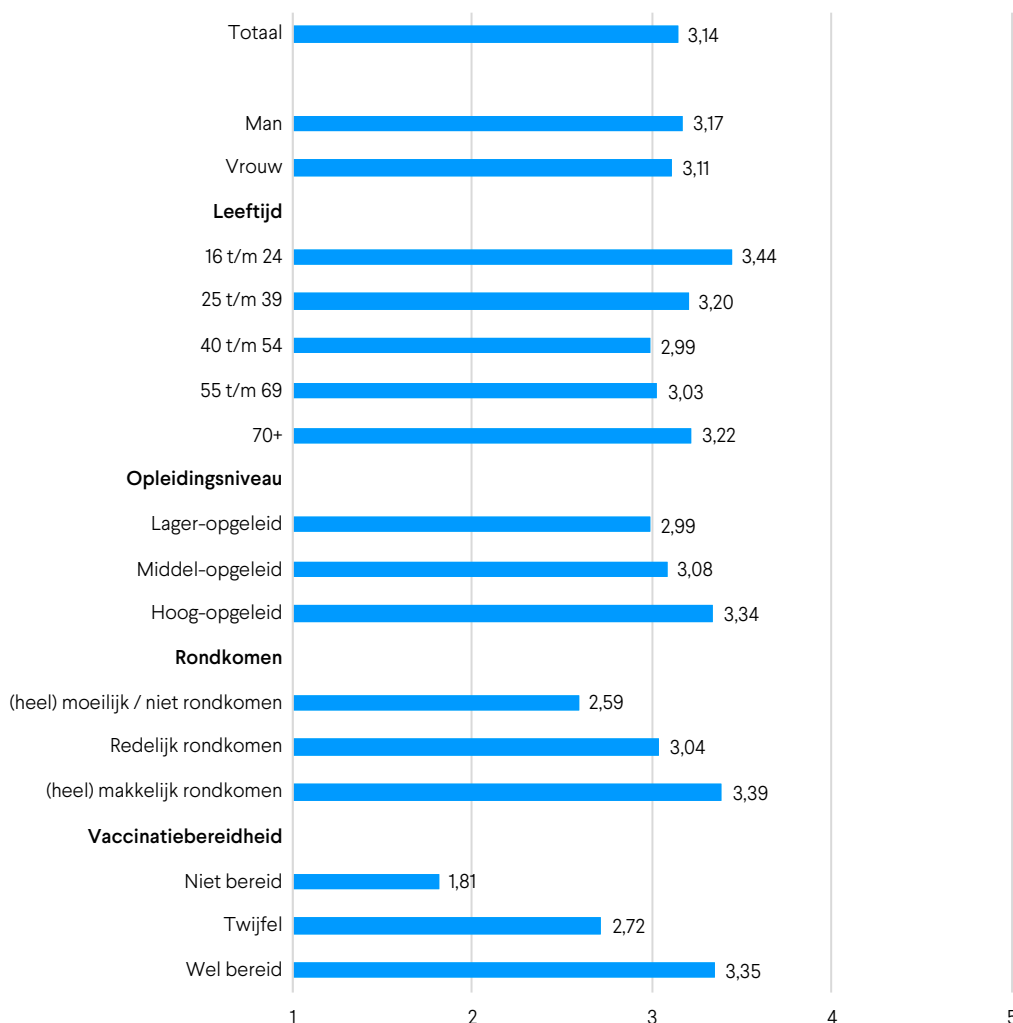
VERSCHILLEN IN VERTROUWEN

Er zijn forse verschillen in de mate van vertrouwen in de overheid en gezondheidsinstellingen tussen verschillende groepen respondenten. In figuur 2.2 zijn de resultaten van de meting in november 2022 uitgesplitst naar achtergrondkenmerken (zie ook tabel b2.4 in appendix 2).⁷ Gedurende de gehele pandemie zien we hetzelfde beeld. Er zijn verschillen voor wat betreft vertrouwen naar leeftijd, opleidingsniveau, gezondheid en vaccinatiebereid. Jongeren (16 t/m 24 jaar) hebben meer vertrouwen in de overheid en gezondheidsinstellingen dan mensen van middelbare leeftijd, hoger opgeleiden

6 Dit panelonderzoek sluit aan bij de werkwijze die gehanteerd is bij eerder onderzoek naar de maatschappelijke impact van COVID-19. De uitkomsten van die metingen zijn eveneens opgenomen in de figuren. Het betreft de vier metingen tussen april 2020 tot en met maart 2021. In de figuur is een verticale lijn geplaatst tussen de resultaten afkomstig uit het impact COVID-19 onderzoek en de metingen ten behoeve van het dashboard sociale cohesie.

7 Op basis van de vragen over vertrouwen in landelijke overheid, lokale overheid, RIVM en GGD is een schaal 'Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen' geconstrueerd (alpha .89). Respondenten konden per instantie op een schaal van 1 (heel weinig) tot 5 (heel veel) aangeven in welke mate ze vertrouwen hebben in deze instanties. De schaal 'Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen' is een gemiddelde van het vertrouwen in deze instanties. De schaal heeft een minimum score van 1 en een maximale score van 5. Een hoge score staat voor een hoge mate van vertrouwen. In bijlage tabel b2.4 is aangegeven welke subgroepen significant van elkaar verschillen.

hebben meer vertrouwen dan lager opgeleiden en mensen die financieel makkelijk rond kunnen komen hebben meer vertrouwen dan mensen die niet of moeilijk kunnen rondkomen. Het meest in het oog springende verschil is evenwel de samenhang tussen vertrouwen in de overheid en gezondheidsinstellingen enerzijds en de vaccinatiebereidheid anderzijds. Respondenten die zich niet willen laten vaccineren, hebben met een score van 1,81 aanzienlijk minder vertrouwen dan respondenten die al gevaccineerd zijn of aangeven zich wel te willen laten vaccineren (score 3,35). Het sterk afgenomen vertrouwen in de overheid en meningen over het Corona-beleid lijken dus heel sterk samen te hangen.

Figuur 2.2: Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen uitgesplitst naar subgroepen (gemiddelde score)

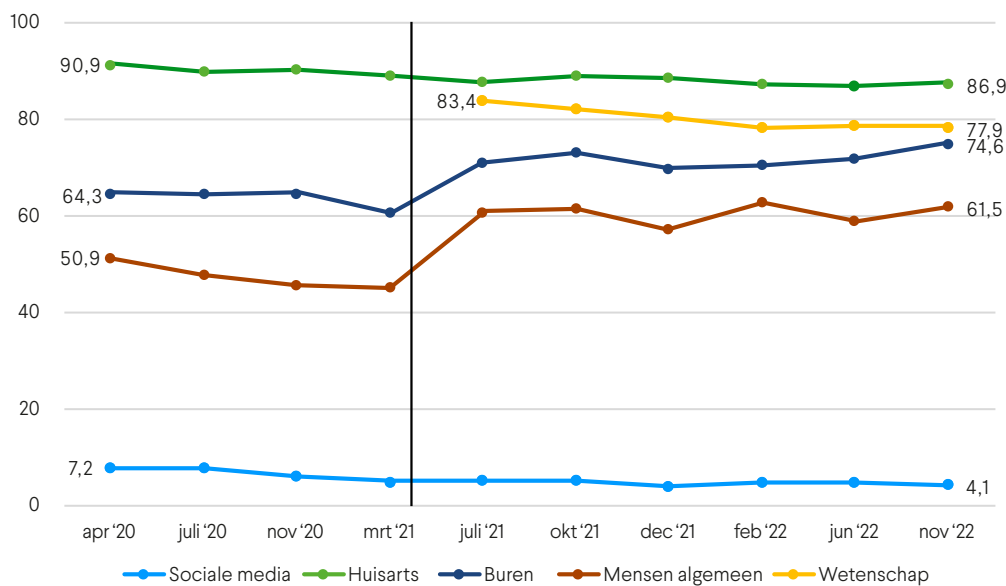
Op basis van de vragen over vertrouwen in landelijke overheid, lokale overheid, RIVM en GGD is een schaal 'Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen' geconstrueerd (alpha .89). Respondenten konden per instantie op een schaal van 1 (heel weinig) tot 5 (heel veel) aangeven in welke mate ze vertrouwen hebben in deze instanties. De schaal 'Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen' is een gemiddelde van het vertrouwen in deze instanties. De schaal heeft een minimum score van 1 en een maximale score van 5. Een hoge score staat voor een hoge mate van vertrouwen. In bijlage tabel b2.4 is aangegeven welke subgroepen significant van elkaar verschillen.

2.2 VEEL VERTROUWEN IN HUISARTS EN MENSEN, GERING VERTROUWEN IN SOCIALE MEDIA

In de meest recente meting van het COB (kwartaal 2, 2022) wordt geconcludeerd dat het sociaal vertrouwen sinds medio 2020 stabiel hoog is. In de winter van mei-juni 2022 vindt twee derde van de Nederlanders de meeste mensen te vertrouwen.⁸ Tegelijkertijd wordt in hetzelfde rapport zorgen geuit over toenemende polarisatie verharding van het publieke debat. Dit heft echter nog geen effect gehad op het onderling vertrouwen.

Dit komt overeen met de resultaten van dit onderzoek waarin 61,5 procent van de respondenten aangeeft mensen in het algemeen te vertrouwen (zie figuur 2.3). Sinds juli 2021 schommelt het vertrouwen in mensen in het

algemeen rond de 60 procent. Uit figuur 2.3 blijkt dat er grote verschillen bestaan als het gaat om vertrouwen. Zo blijft het vertrouwen in de huisarts met 86,9 procent zeer hoog en in sociale media met 4,1 procent zeer laag. Naar alle waarschijnlijkheid hebben we hier te maken met het dubbele effect van vertrouwen in de competentie van de arts in kwestie en vertrouwdheid met de persoon van de huisarts met wie men meestal een direct contact heeft.⁹ Het mechanisme van vertrouwdheid en bekendheid speelt ook bij burens een rol, zij worden meer vertrouwd dan mensen in het algemeen, 74,6 procent van de mensen heeft vertrouwen in de burens. Het vertrouwen in de wetenschap neemt tussen juli 2021 en februari 2022 geleidelijk af van 83,4 procent naar 77,8 procent, waarna het in februari 2022 stabiliseert. In november 2022 is het aandeel dat (veel) vertrouwen in de wetenschap heeft 77,9 procent.

Figuur 2.3: Vertrouwen in huisarts, burens, mensen in het algemeen en sociale media (% (veel) vertrouwen)

8 Miltenburg, E., Geurkink, B., Tunderman, S., Beekers, D. & Den Ridder, J. (2022). *Burgerperspectieven. Bericht 2 - 2022*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

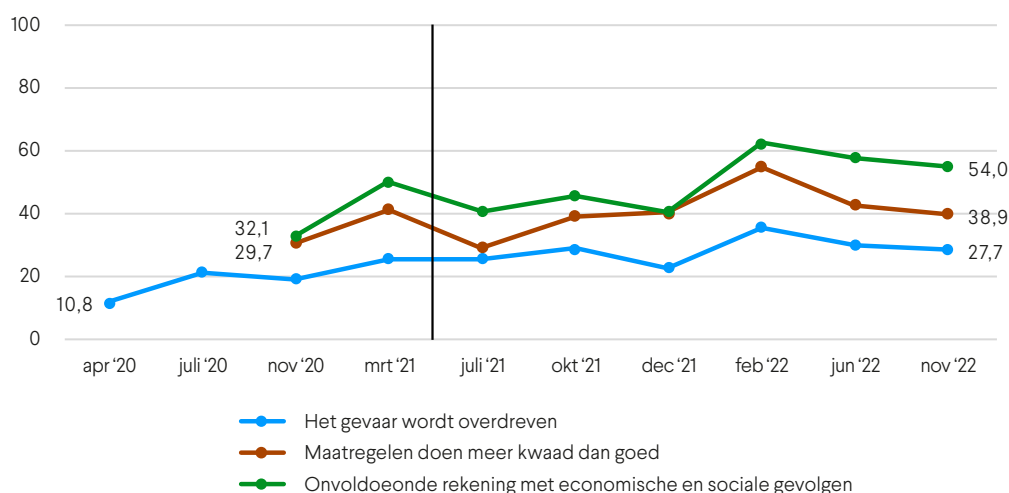
9 Burgers, J. (2020) Bakens in onzekere tijden: virus en vertrouwen. In G. Engbersen et al. (2020) *De bedreigde stad: De maatschappelijke impact van COVID-19 op Rotterdam*. Kenniswerkplaats Leefbare Wijken/EUR.

2.3 ONVREDE MET HET CORONABELEID VAN DE OVERHEID

Onderzoek van het RIVM toont aan dat het vertrouwen in de Nederlandse corona-aanpak tussen april 2020 en november 2021 geleidelijk gedaald is.¹⁰ Na januari 2022 fluctueert dit. Na een stijging van het vertrouwen in de aanpak in maart 2022, volgt een daling in juni 2022 en opnieuw een stijging in november 2022. In november 2022 heeft ongeveer een kwart van de Nederland (veel) vertrouwen in de corona-aanpak. De helft is neutraal en opnieuw een kwart heeft (helemaal) geen vertrouwen.

De laatste meting in het kader van dit onderzoek toont een afname van de onvrede met het overheidsbeleid ten aanzien van corona (figuur 2.4). De meest voor de hand liggende verklaring hiervoor is dat alle maatregelen zijn afgeschaft en de pandemie nagenoeg verdwenen lijkt uit het maatschappelijk leven in het najaar van 2022.

We zien een daling van de onvrede ten opzichte van de meting in februari 2022 op basis van de antwoorden op alle drie de voorgelegde stellingen. Niettemin is nog steeds een aanzienlijk deel van de Nederlanders van mening dat het gevaar overdreven wordt (27,7 procent), de maatregelen meer kwaad dan goed doen (38,9 procent) en dat onvoldoende rekening gehouden werd met de economische en sociale gevolgen (54,0 procent).

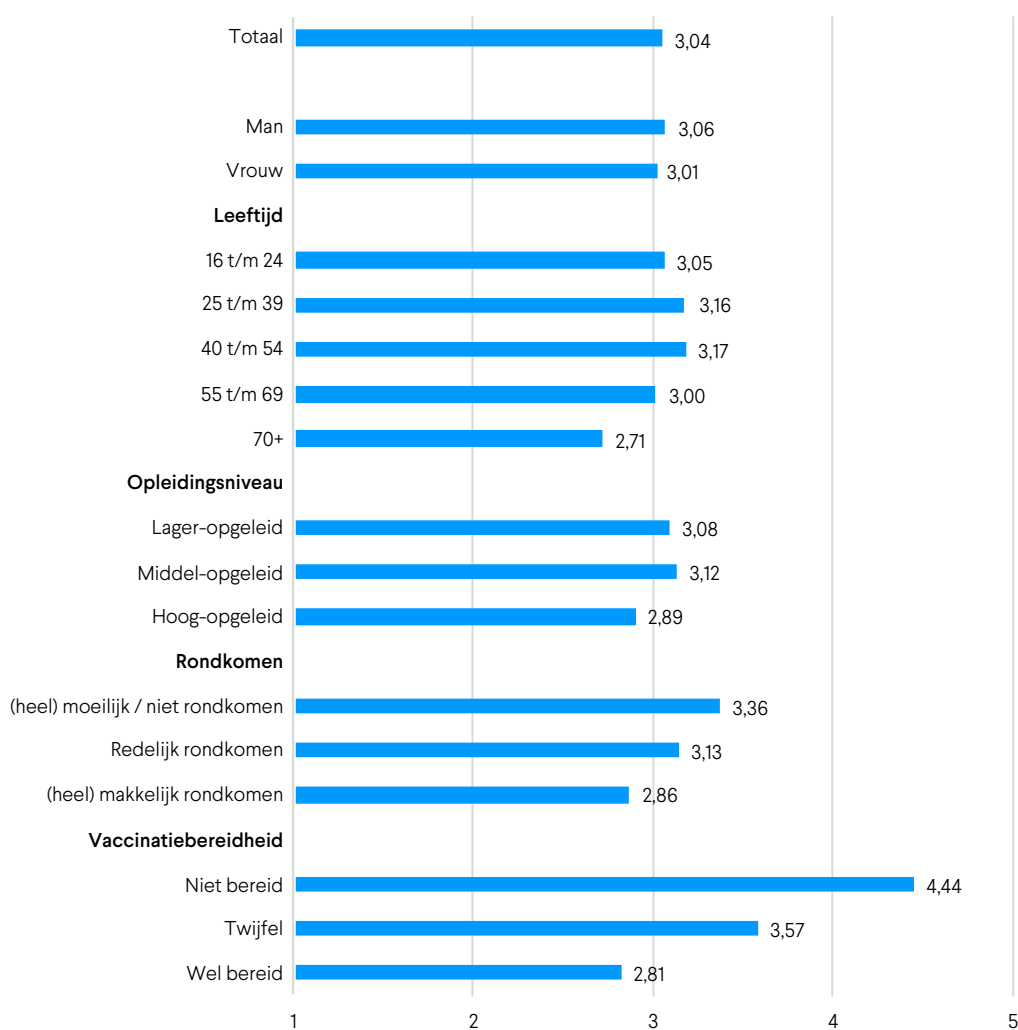
Figuur 2.4: Onvrede met het coronabeleid (% (helemaal) mee eens)

¹⁰ Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (13-09-2022). *Resultaten onderzoek gedragsregels en welbevinden (Ronde 21), communicatie en vertrouwen*. Geraadpleegd op 15-12-2022 van <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden/communicatie-en-vertrouwen>

ONVREDE MET HET CORONABELEID NAAR SUBGROEPEN

In figuur 2.5 is de mate van onvrede met het overheidsbeleid uitgesplitst naar verschillende groepen.¹¹

De grootste verschillen zien we tussen groepen op basis van de mate waarin zij kunnen rondkomen en de vaccinatiebereidheid. Ook hier zien we weer groot verschil tussen respondenten die zich wel of niet (willen) laten vaccineren. Onder de laatste groep is de onvrede met een gemiddelde score van 4,44 aanzienlijk groter dan onder de respondenten die al gevaccineerd zijn of aangeven zich wel te willen laten vaccineren (score 2,81). Ook het percentage dat nog twijfelt, heeft een aanzienlijk hogere score (3,57) dan de respondenten die wel met zekerheid stellen bereid te zijn tot vaccineren.

Figuur 2.5: Onvrede met het overheidsbeleid naar subgroepen (gemiddelde score)

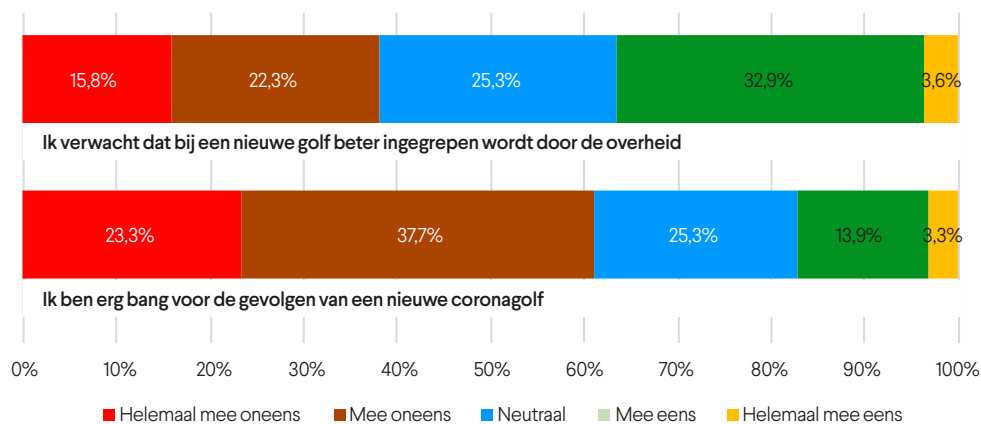
¹¹ Op basis van drie vragen is een samenhangende schaal gemaakt die de onvrede met het overheidsbeleid weergeeft (alpha=.88). De schaal loopt van 1 tot en met 5 waarbij een hoge schaal score een grotere onvrede met het overheidsbeleid weergeeft. In tabel b2.4 in appendix 2 is aangegeven welke subgroepen significant van elkaar verschillen.

2.4 COVID-19 EN DE TOEKOMST

Aan de vragenlijst van november 2022 is een aantal nieuwe vragen toegevoegd. Deze vragen gaan over gedragingen en verwachtingen in het geval er in de toekomst sprake is van een nieuwe coronagolf.

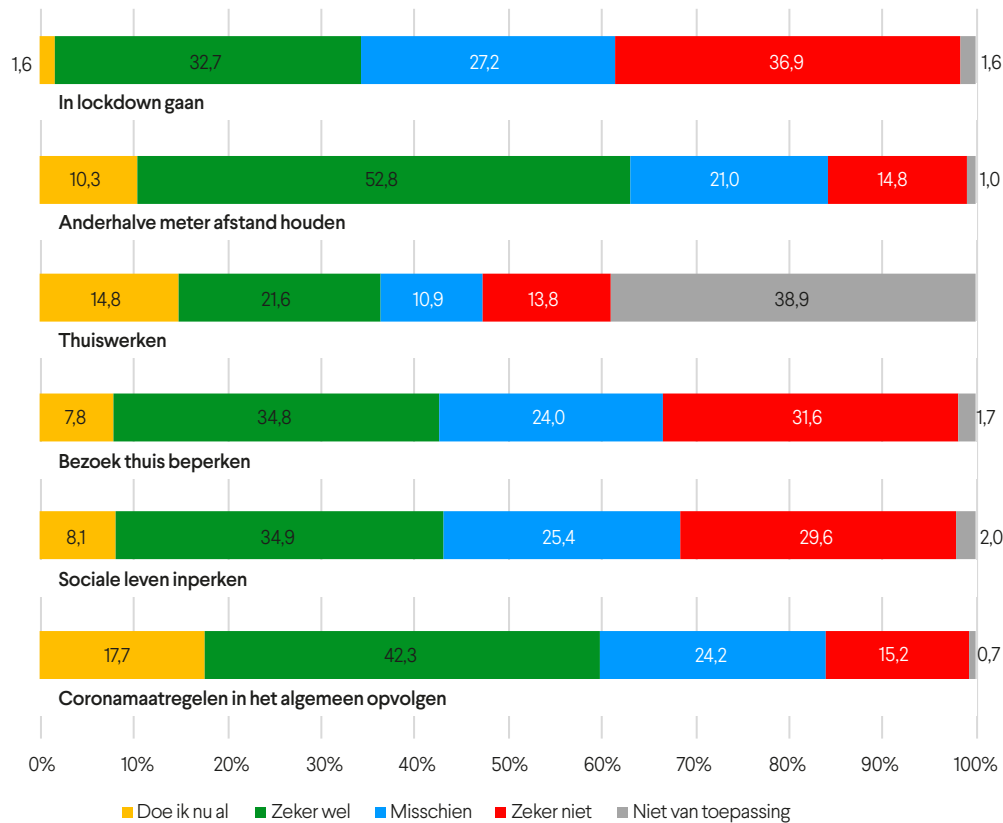
Twee stellingen hadden betrekking op het handelen van de overheid en of respondenten bang zijn voor de gevolgen van een nieuwe golf. Bijna veertig procent (38,1 procent) van de Nederlanders verwacht dat in de toekomst niet of nauwelijks beter ingegrepen zal worden door de overheid. Ruim een kwart (25,3 procent) is neutraal en ruim een derde (36,5 procent) denkt dat de overheid (veel) beter in zal grijpen in de toekomst.

Op de stelling of men bang is voor de gevolgen van een nieuwe coronagolf antwoordt ruim zes op de tien Nederlanders (61,0 procent) dat zij (helemaal) niet bang zijn. Een kwart (25,3 procent) is neutraal en 17,2 procent van de Nederlanders is (heel) bang voor een nieuwe golf.

Figuur 2.6: Antwoorden op stellingen over een mogelijke nieuwe coronagolf

Behalve deze stellingen is de respondenten gevraagd in hoeverre ze bij een toekomstige golf bereid zijn om verschillende maatregelen op te volgen (zie figuur 2.7).

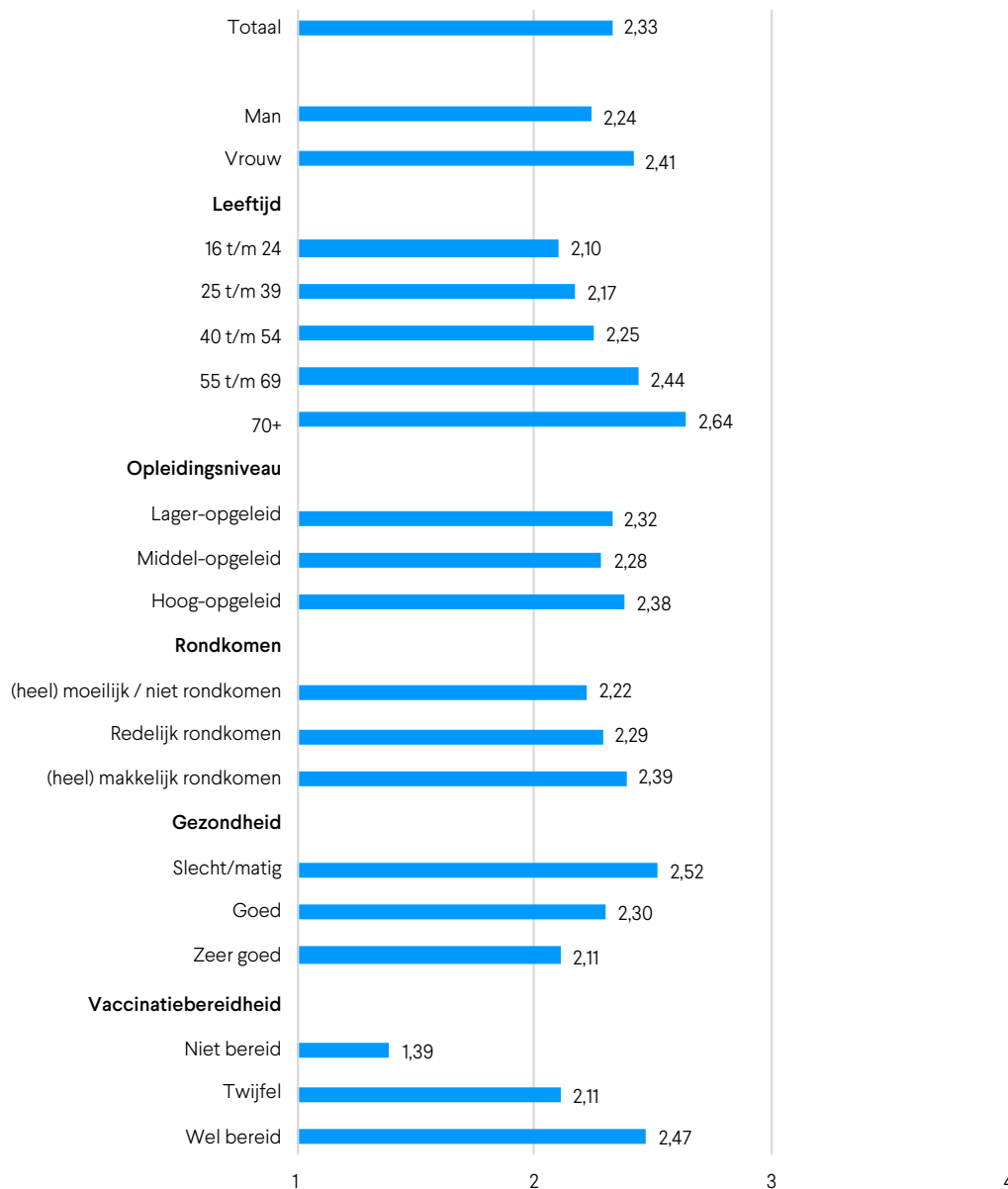
Figuur 2.7: Bereidheid tot het nemen van maatregelen bij een nieuwe coronagolf (naar maatregel, %)

De meerderheid van de Nederlanders (60,0 procent) is bereid om nieuwe coronamaatregelen in het algemeen op te volgen of doet dat al, ongeveer een kwart twijfelt (24,2 procent) en 15,2 procent is daar niet toe bereid. Er bestaan echter grote verschillen tussen verschillende soorten maatregelen. Een relatief groot deel (63,1 procent) is bijvoorbeeld bereid om anderhalve meter afstand te houden. Voor maatregelen zoals de lockdown of het inperken van bezoek thuis of het sociale leven is veel minder draagvlak. Voor een groot deel van de respondenten (38,9 procent) is thuiswerken niet van toepassing. Bijvoorbeeld omdat zij werkzaamheden op locatie uitvoeren, geen werk hebben of met pensioen zijn.

Bereidheid tot het nemen van maatregelen naar subgroepen

In figuur 2.8 staan de verschillen in de bereidheid tot het houden aan nieuwe maatregelen weergegeven naar verschillende groepen.¹² We zien daarbij verschillen naar leeftijd, rondkomen, gezondheid en vaccinatiebereidheid. Jongeren, mensen die slecht rondkomen en mensen in goede gezondheid staan minder welwillend tegenover maatregelen dan respectievelijk ouderen, zij die moeilijk rondkomen en mensen in slechte gezondheid. Het grootste verschil zien we weer tussen mensen die niet (1,39) en wel (2,47) bereid zijn om te vaccineren tegen COVID-19.

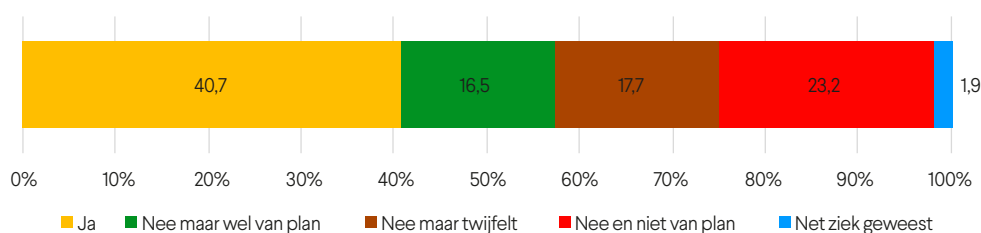
12 Op basis van vijf vragen uit figuur 2.7 is een samenhangende schaal gemaakt (alpha .92) die de zienswijzen rondom het opvolgen van maatregelen in de toekomst weergeeft. De schaal loopt van 1 tot en met 4 waarbij een hoge schaalscore een hoge bereidheid tot het opvolgen van maatregelen in de toekomst weergeeft. De maatregel 'thuiswerken' is niet in de schaal opgenomen omdat voor veel Nederlanders dit niet van toepassing is (zie figuur 2.7). In tabel b2.4 in appendix 2 is aangegeven welke subgroepen significant van elkaar verschillen.

Figuur 2.8: Bereidheid tot het volgen van maatregelen (gemiddelde score naar subgroepen)

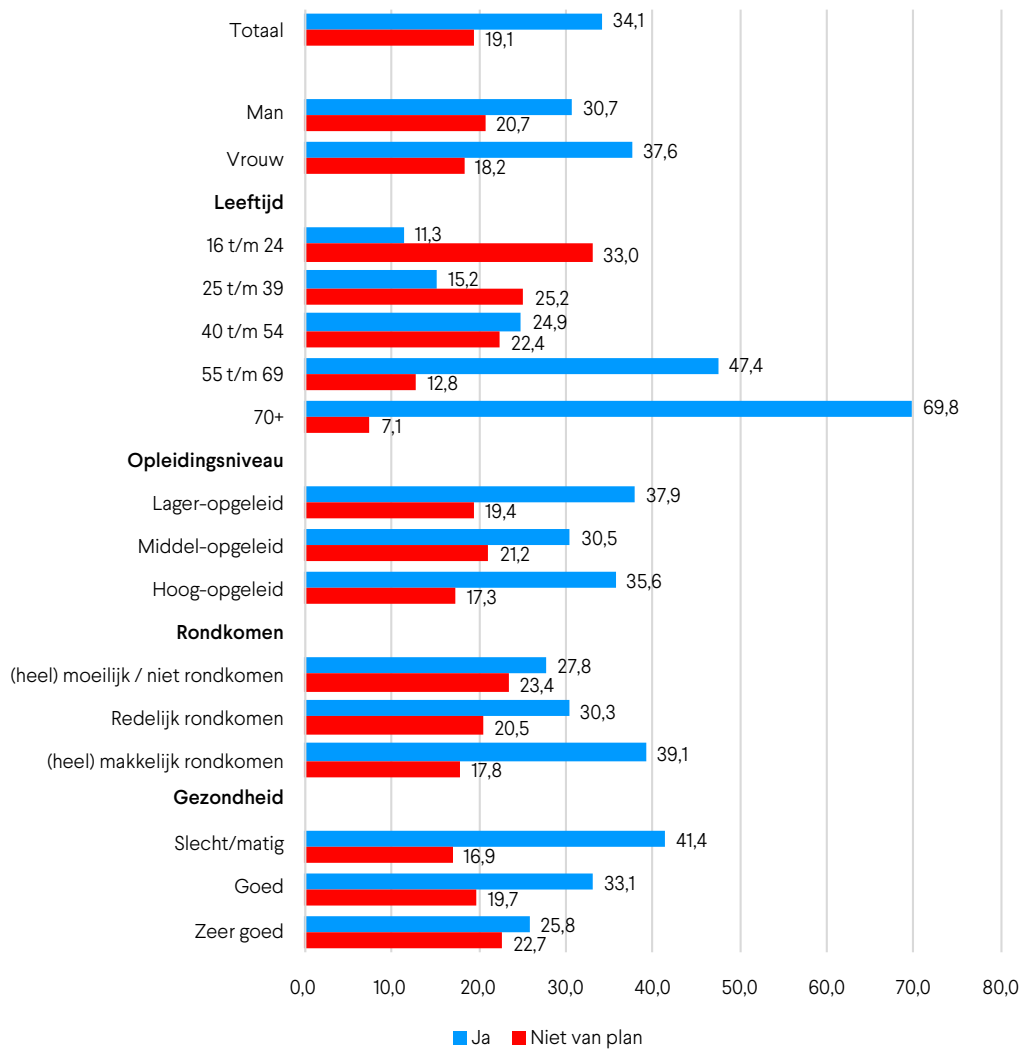
In figuur 2.9 is weergegeven welk deel van de Nederlanders bereid is om een herhaalprik te nemen. Ongeveer vier op de tien mensen (40,7 procent) heeft in november 2022 een herhaalprik genomen. Daarnaast is een deel van de respondenten (16,5 procent) nog van plan een

herhaalprik te halen. Iets minder van een kwart (23,2 procent) is dat niet van plan en 17,7 procent twijfelt. Een klein deel van de respondenten heeft kortgeleden COVID-19 gehad en neemt daarom op dit moment geen extra vaccinatie.

Figuur 2.9: mate waarin Nederlanders bereid zijn een herhaalprik te nemen bij een toekomstige golf

In figuur 2.10 staan de Nederlanders die hebben aangegeven wel en niet bereid te zijn een herhaalprik te nemen (categorieën 'Ja' en 'Nee niet van plan' in figuur 2.9) uitgesplitst naar achtergrondkenmerken.

Figuur 2.10: Nederlanders die wel en niet bereid zijn een herhaalprik te nemen naar achtergrondkenmerken¹³

¹³ Deze vraag is alleen gesteld aan mensen die hebben aangegeven in het verleden een of meerdere vaccinaties te hebben gehad. Om die reden is deze vraag niet uitgesplitst naar vaccinatiebereidheid.

Er zijn duidelijke verschillen naar de bereidheid tot het nemen van een herhaalprik naar leeftijd en gezondheid. Hoe ouder de mensen zijn, hoe groter de bereidheid tot het nemen van een herhaalprik. Mensen ouder dan 55 jaar zijn in veel grotere mate bereid om een herhaalprik te nemen dan jongeren. Zo is bijna 70 procent van de 70+'ers dit van plan tegenover slechts 11,3 procent van de 16 tot en met 24-jarigen. Een vergelijkbaar beeld is zichtbaar voor wat betreft gezondheid, Nederlanders met een slechte gezondheid zijn in veel grotere mate bereid tot het nemen van een herhaalprik dan mensen in zeer goede gezondheid. Van de mensen met een slechte/matige gezondheid is 41,4 procent van plan een herhaalprik te nemen. Onder mensen met een zeer goede gezondheid is dit 25,8 procent.

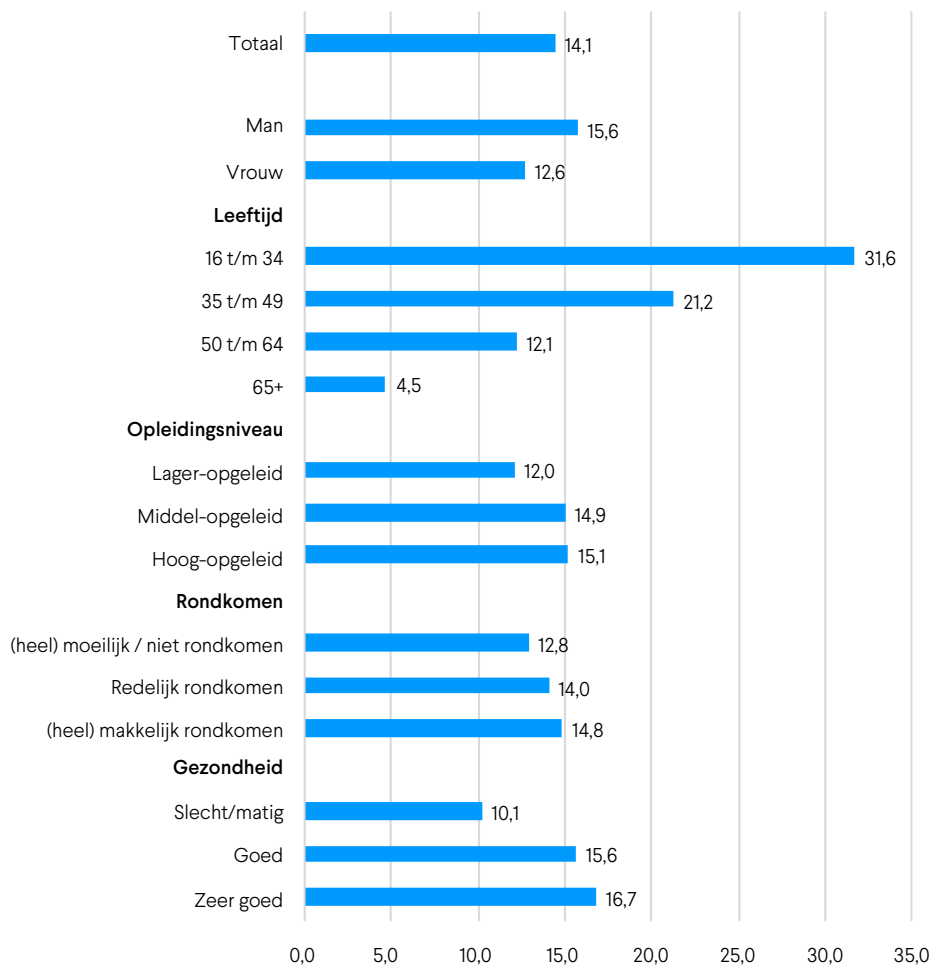
Aan de Nederlanders die twifelen of niet bereid zijn om een herhaalprik te halen, is via een open vraag gevraagd naar hun redenen. Deze vraag is door 1.244 respondenten ingevuld. De antwoorden van de respondenten zijn gecategoriseerd naar elf antwoordopties die in tabel 2.1 staan weergegeven. Belangrijk bij het interpreteren van de tabel is dat de respondenten meerdere redenen konden opgeven, bijvoorbeeld het ontbreken van urgentie gecombineerd met een angst voor bijwerkingen van het vaccin en/of de mildheid van het virus.

Tabel 2.1: redenen om te twifelen of niet bereid te zijn om een herhaalprik te nemen

#	Reden	n	%
	Totaal	1244	100
1	Een gebrek aan urgentie,	698	56,1
2	De angst voor bijwerkingen van de vaccinatie.	209	16,8
3	Het vertrouwen op het lichamelijke afweersysteem ipv vaccinaties	185	14,9
4	Twijfel over de werking van het vaccin.	164	13,2
5	Mildheid van het virus	157	12,6
6	Het hebben van een andere visie op corona ontwikkelingen	117	9,4
7	Weerstand tegen vaccineren	85	6,8
8	Net COVID-19 besmetting gehad	65	5,2
9	Twijfelt nog	44	3,5
10	Vindt het te veel moeite	36	2,9
11	Overig; bijvoorbeeld: prikangst.	27	2,2

Meer dan de helft van de 1.244 respondenten (56,1 procent) benoemt het (ontbreken van) de urgentie als reden. Als tweede is 'de angst voor bijwerkingen' het vaakst genoemd (209 keer genoemd). De op twee na meest genoemde reden is dat respondenten inmiddels op hun afweersysteem vertrouwen en een extra vaccinatie daarom niet noodzakelijk vinden. Ten vierde is 'de twijfel over bijwerkingen' genoemd (164 keer), gevolgd door 'de mildheid van het virus' (157 keer) op de vijfde plaats.

Voor de meest genoemde reden (een gebrek aan urgentie) zijn de uitkomsten uitgesplitst naar achtergrondkenmerken (zie figuur 2.11).

Figuur 2.11: Achtergrondkenmerken van respondenten die geen urgentie voelen om een herhaalprik te halen (percentage van de totale populatie respondenten panel)

De percentages in de figuur tonen het aandeel van het totaal aantal deelnemers aan de vragenlijst. Bijna een derde van de jongeren (16 tot en met 34-jarigen) ervaart weinig urgentie om een herhaalprik te halen. Onder personen uit de leeftijdscategorie 35 tot en met 49 jaar (21,2 procent) en de categorie 50 tot en met 64 jaar (12,1 procent) liggen deze percentages fors lager. Onder respondenten van 65 jaar of ouder ligt dit percentage met 4,5 procent het laagst van de onderscheiden leeftijdsgroepen.

Mensen met een (zeer) goede gezondheid ervaren eveneens minder urgentie dan mensen met een slechte/ matige gezondheid. De verschillen naar opleidingsniveau en mate waarin mensen kunnen rondkomen zijn relatief klein.

2.5 SAMENVATTEND: INSTITUTIONEEL VERTROUWEN BLIJFT ZEER LAAG, TOEGENOMEN ONVREDE OVER CORONA-AANPAK

Sinds het begin van de COVID-19 pandemie is het vertrouwen in instituties zoals de landelijke overheid, de lokale overheid, in de GGD en in het RIVM gedaald. Ook in november 2022 is het institutionele vertrouwen nog steeds veel lager vergeleken met de meting van april 2020. Ondanks dat het vertrouwen in de lokale overheid, het RIVM en de GGD weer geleidelijk is gestegen sinds juni 2022, is het vertrouwen in de landelijke overheid verder blijven dalen (tot het laagste punt van alle metingen). Het institutionele vertrouwen blijft daarmee vooralsnog zeer laag.

Tegelijkertijd is de onvrede over de corona-aanpak na februari 2022 licht gedaald. De onvrede blijft echter aanzienlijk hoger in vergelijking met de beginperiode van de COVID-19 pandemie. Met het oog op de toekomst zien we grote tegenstellingen tussen groepen. Een derde van de respondenten verwacht dat de overheid bij nieuwe virusgolven beter in zal grijpen vergeleken met voorheen. Een vergelijkbare groep verwacht juist dat er slechter gehandeld wordt bij een nieuwe virusgolf.

De angst voor een nieuwe coronagolf lijkt beperkt. Bijna twee derde van de Nederlanders is (helemaal) niet bang voor een nieuwe golf. Een kwart is neutraal en 17,2 procent is bang voor een toekomstige COVID-19 uitbraak.

Ondanks dat COVID-19 grotendeels uit het openbare leven is verdwenen, is meer dan de helft van de Nederlanders bereid om een boostervaccinatie te halen of heeft deze al gehad. Er is echter ook een substantieel deel dat twijfelt of geen boosterprik wil, dit geldt voor ongeveer een kwart van de Nederlanders. Iets minder dan een op de vijf twijfelt over het nemen van een boosterprik. Er lijken grote groepen qua opvattingen tegenover elkaar te staan.

Dit zien we ook terug wanneer we kijken naar de bereidwilligheid tot het opvolgen van maatregelen in de toekomst. Voor veel maatregelen geldt dat een meerderheid toekomstige maatregelen zou opvolgen. Een substantieel deel is dat echter niet van plan. Veel Nederlanders hebben vooral moeite om in de toekomst opnieuw in lockdown te gaan en/of het sociale leven en bezoek thuis te beperken. Andere maatregelen zoals de anderhalve meter regel, thuiswerken en coronamaatregelen in het algemeen genieten relatief meer draagvlak.

HOOFDSTUK 3

ONDERLINGE HULP BLIJFT HOOG, SOCIALE CONTACTEN STABIEL

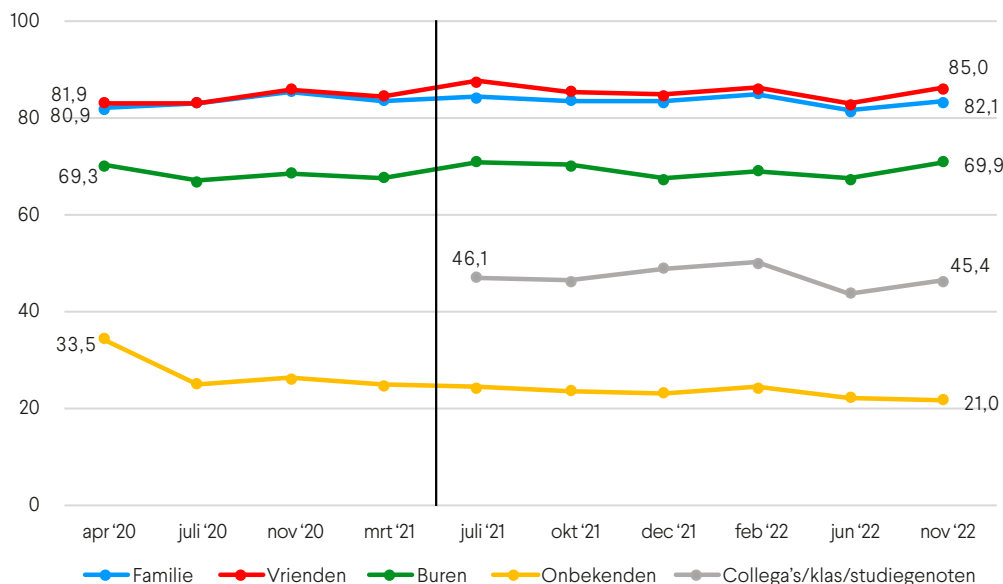
In de meeste recente meting van het onderzoek Burgerperspectieven wordt benoemd dat de manier waarop samen wordt geleefd nog steeds als een positief aspect van de Nederlandse samenleving wordt gezien. Mensen zouden nog altijd bereid zijn elkaar te helpen bij nood.¹⁴

3.1 GROTE BEREIDHEID TOT HULP BIEDEN AAN NAASTEN

De mate waarin mensen bereid zijn hulp te bieden, blijft onveranderd hoog sinds de eerste meting in april 2020 (figuur 3.1)¹⁵. Mensen zijn vooral bereid om hulp te bieden aan vrienden en familie en in mindere mate aan buren en onbekenden. Meer dan 80 procent van de respondenten zegt familie (85,0 procent) en/of vrienden (82,1 procent) te helpen indien dat nodig is. Iets meer dan twee derde van de respondenten (69,9 procent) zegt hetzelfde te doen voor buren. Ongeveer de helft van de respondenten is bereid hulp te bieden aan collega's en/of klas-/studiegenoten (45,4 procent).

3.2 VOORAL HULP VERWACHT VAN FAMILIE EN VRIENDEN

Respondenten is gevraagd of zij hulp hebben gekregen of verwachten te ontvangen van elders wonende familieleden, vrienden, buren of onbekenden. Over het algemeen geldt dat respondenten vaker hulp willen bieden dan dat ze deze verwachten te ontvangen. De mate waarin mensen hulp verwachten van familie en vrienden in de periode april 2020 – december 2021 bleef grotendeels stabiel (zie figuur 3.2).¹⁶ In de periode februari 2022 – november 2022 zien we iets meer fluctuaties. Het percentage dat hulp verwacht van familie daalde van 72,8 procent in februari 2022 naar 65,8 procent in juni 2022. In de periode van juni '22 tot en met november '22 steeg dit percentage weer naar 70,5 procent. Het percentage dat hulp verwacht van vrienden daalde in februari '22 van 68,3 procent naar 60,6 procent in juni '22, maar steeg vervolgens weer naar 64,7 procent in november 2022. De mate waarin hulp wordt verwacht van andere groepen is grotendeels stabiel. Net zoals bij het hulp bieden, verwachten mensen vooral hulp van vrienden en familie.

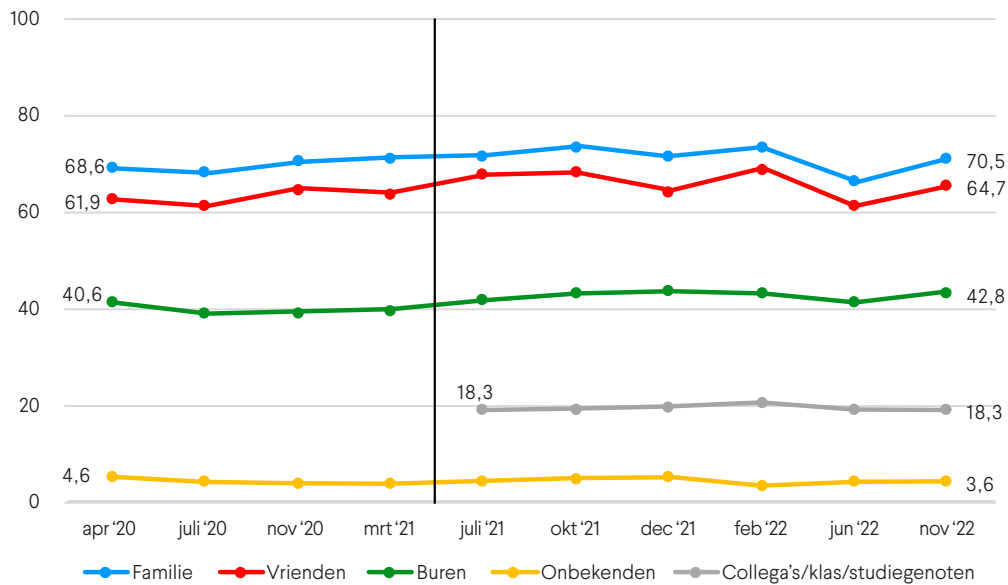

Figuur 3.1: Hulp bieden (percentage 'doe ik al' en 'zeker toe bereid'), naar groepen

14 Miltenburg, E., Geurkink, B., Tunderman, S., Beekers, D. & Den Ridder, J. (2022). *Burgerperspectieven. Bericht 2 - 2022*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

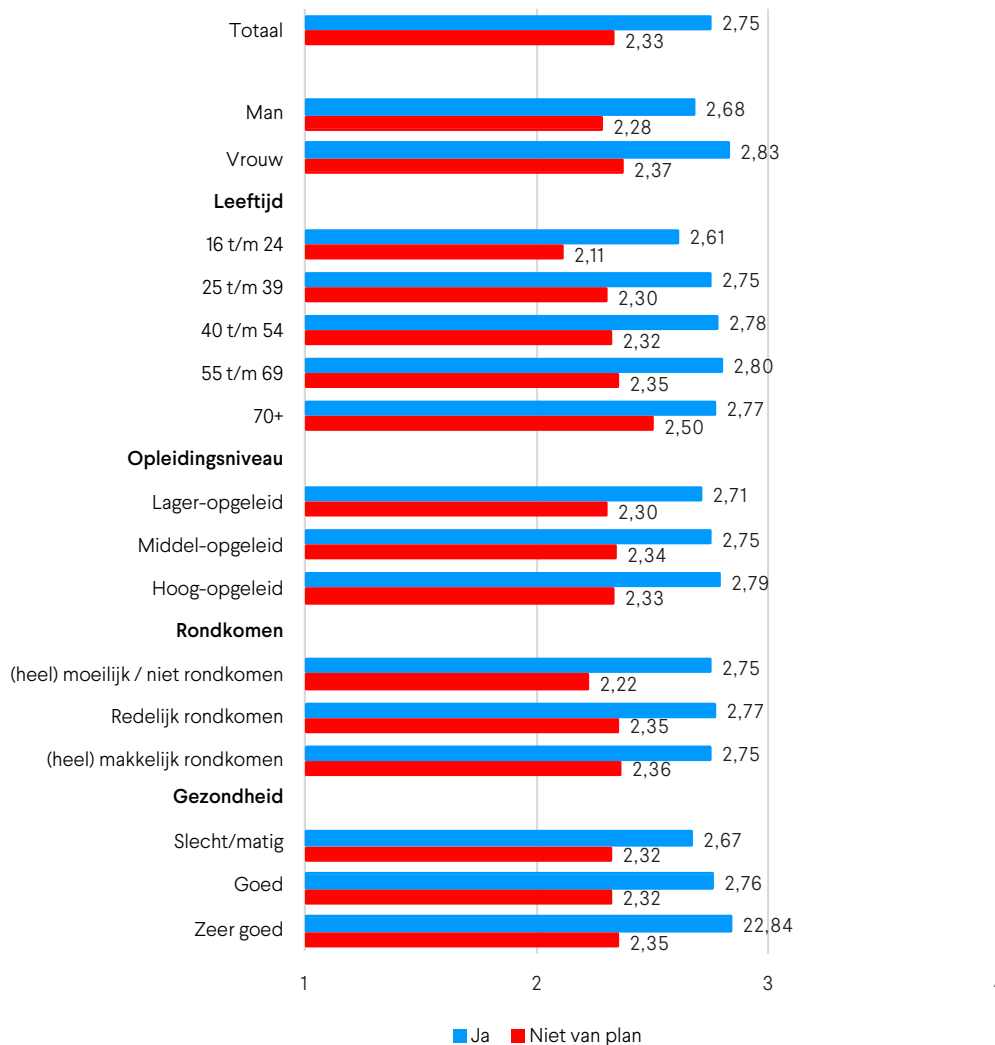
15 In figuur 3.1 is het percentage respondenten weergegeven dat aangeeft 'al hulp bieden' of daartoe 'zeker toe bereid te zijn' aan de betreffende groepen.

16 Respondenten konden aangeven of ze 'al hulp ontvangen' of hulp indien nodig 'zeker wel', 'misschien' of 'zeker niet' verwachten. In figuur 3.2 is het percentage respondenten weergegeven dat aangeeft 'al hulp te krijgen' of 'zeker te verwachten' van de diverse groepen.

Figuur 3.2: Hulp verwachten (percentage 'doe ik al' en 'zeker toe bereid'), naar groepen

In figuur 3.3 is de mate waarin Nederlanders hulp bieden en hulp verwachten weergegeven naar achtergrondkenmerken. Uit de figuur valt op te maken dat mensen vaker hulp willen bieden (blauwe balk) dan dat zij hulp verwachten (rode balk). Dit geldt voor elke onderscheiden subgroep.

Figuur 3.3: Hulp bieden (blauw) en hulp verwachten (rood), gemiddelde score naar subgroepen

3.3 AFNAME EN TOENAME VAN SOCIALE CONTACTEN

Uit het gedragsonderzoek van het RIVM komt naar voren dat bijna drie kwart van de deelnemers de sociale contacten als goed benoemd.¹⁷ Hetzelfde geldt voor de ervaren contacten met familie en vrienden. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat tussen eind oktober 2021 en medio januari 2022 het percentage respondenten dat het mist om familie en vrienden fysiek te zien sterk stijgt, van 24,4 procent naar 55,1 procent. al neemt dit met het versoepelen van de maatregelen weer sterk af naar 31,9 procent in maart 2022. Het percentage dat het contact met vrienden of familie als goed beoordeelt, stijgt in september naar het hoogste niveau sinds de metingen begonnen zijn (79 procent). Daarnaast zien we in het gedragsonderzoek van het RIVM dat het percentage

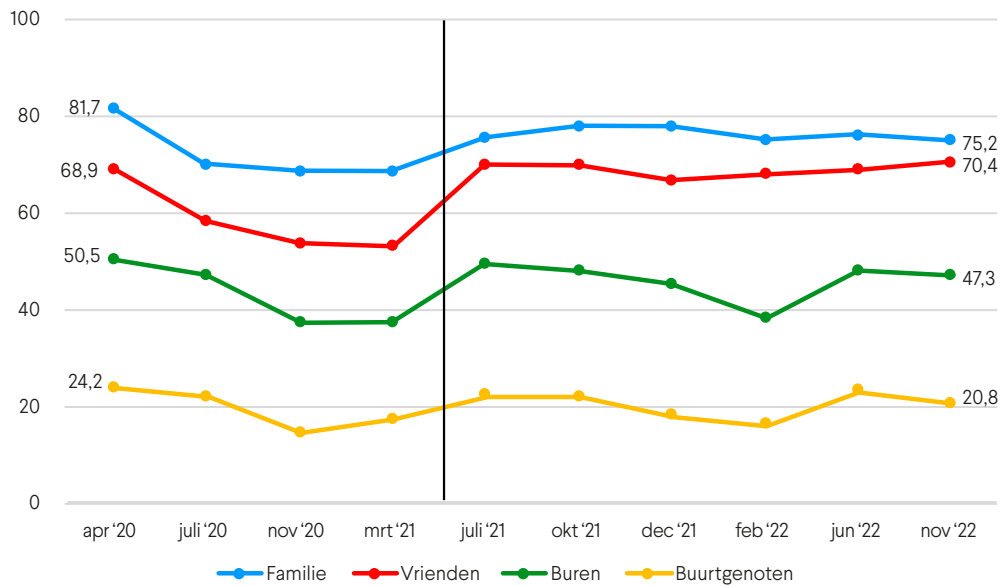
personen met gevoelens van eenzaamheid sterk is gedaald sinds een piek op januari '22

Alleen het cohort 16- tot 24-jarigen ervaart nu nog een mate van eenzaamheid die hoger is vergeleken met de beginperiode van de COVID-19 pandemie. Onder alle andere categorieën (ouder dan 24 jaar) wordt in september '22 een lagere eenzaamheid gemeten vergeleken met de beginperiode van COVID-19 in april '20.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat het aantal sociale contacten onder alle onderscheiden groepen in april 2020 relatief hoog is. Vervolgens daalt het percentage dat wekelijks contact heeft in de periode juli 2020 - maart 2021, waarna het vanaf juli 2021 stabiliseert (zie figuur 3.4). Het percentage Nederlanders dat minimaal

17 RIVM (2022, 24 mei). Gedragswetenschappelijk onderzoek COVID-19, Resultaten onderzoek gedragsregels en welbevinden, Welbevinden en leefstijl, 19de meting. Geraadpleegd van <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden/welbevinden-en-leefstijl>

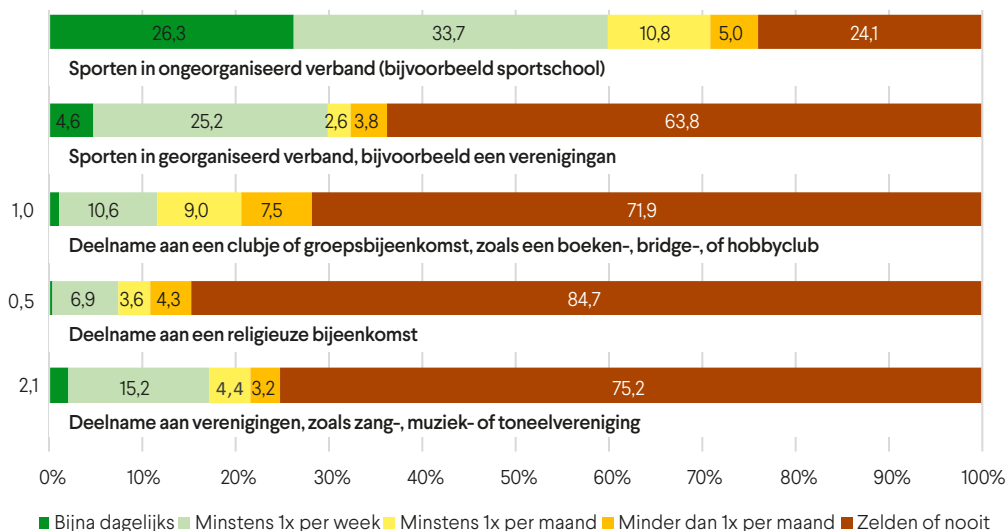
een keer per week contact heeft met de buren stijgt tussen februari 2022 en november 2022 van 38,5 procent naar 47,3 procent. Het contact met buurtgenoten steeg in dezelfde periode van 16,4 procent naar 20,8 procent in juni 2022, om vervolgens te dalen naar 20,8 procent in november. Het percentage Nederlanders dat wekelijks contact heeft met familie en vrienden blijft met respectievelijk 75,2 procent en 70,4 procent relatief hoog.

Figuur 3.4: Contact (% minstens 1 keer per week)

3.4 PARTICIPATIE/SOCIAAL LEVEN

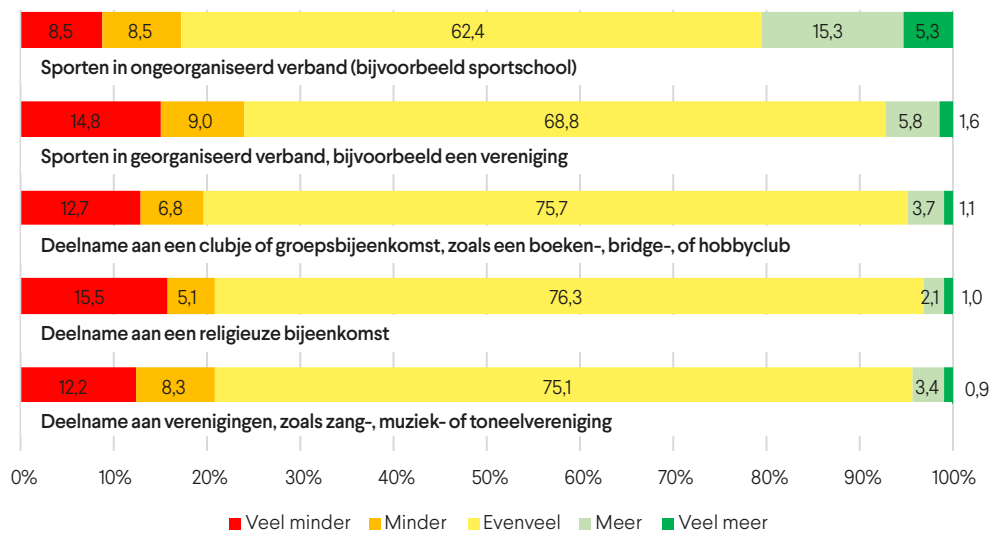
In november 2022 is deelnemers aan het panel gevraagd naar hun participatie aan verschillende soorten activiteiten (zie figuur 3.5). Eerst is gevraagd in hoeverre zij deelnemen aan verenigingen, religieuze bijeenkomsten, groepsbijeenkomsten en sportactiviteiten.

Figuur 3.5: Mate waarin respondenten participeren in verschillende activiteiten (%)

Een groot deel van de Nederlanders doet aan sporten in ongeorganiseerd verband (circa 60 procent), zoals het gaan naar de sportschool. Ook sporten in georganiseerd verband, bijvoorbeeld bij een voetbalvereniging, wordt door relatief veel Nederlanders bijna dagelijks of wekelijks gedaan (29,8 procent). Een relatief kleine groep neemt deel aan ander soorten verenigingen, clubs of religieuze bijeenkomsten.

Vervolgens is aan de respondenten die deelnemen aan de activiteiten gevraagd in hoeverre zij dit in november 2022 vaker of minder vaak doen dan in de periode pre-corona (zie figuur 3.6)

Figuur 3.6: Mate waarin participatie in verschillende activiteiten is veranderd in vergelijking met de pre-corona periode

Voor alle onderscheiden activiteiten geldt dat het grootste deel van de respondenten evenveel deelneemt als voorafgaand aan de COVID-19 periode. Circa een kwart van de Nederlanders lijkt echter (veel) minder te participeren in verschillende activiteiten. De enige activiteit waarbij het aandeel dat (veel) meer is gaan participeren groter is dan het aandeel dat (veel) minder is gaan participeren betreft sporten in ongeorganiseerd verband. Voor deze activiteit geldt dat de groep die die (veel) meer is gaan doen (20,6 procent) groter is dan de groep die dit (veel) minder is gaan doen (17,0 procent).

3.5 SAMENVATTEND: HULPBEREIDHEID EN SOCIALE CONTACTEN GELIJK GEBLEVEN

Over het algemeen is de hulpbereidheid onder de respondenten stabiel gebleven. De hulpbereidheid

ten opzichte van familie en vrienden ligt hoger dan de hulpbereidheid ten opzichte van burens, studiegenoten en onbekenden. Gemiddeld genomen stellen de respondenten dat zij meer bereid zijn om hulp aan te bieden dan dat zij verwachten om hulp te ontvangen van anderen. De mate waarin Nederlanders minimaal een keer per week contact hebben met verschillende subgroepen, is sinds juli 2021 relatief stabiel.

Daarnaast is er ook gekeken naar hoe (veel) Nederlanders participeerden in sportactiviteiten tijdens de COVID-19 periode. Het grootste deel van de Nederlanders is evenveel blijven participeren in de activiteiten die zij uitvoeren. Toch is ook te zien dat een aanzienlijk deel (circa een kwart van de Nederlanders) minder is gaan participeren in activiteiten. Alleen voor sporten in ongeorganiseerd verband geldt dat de toename groter is dan de afname.

HOOFDSTUK 4

BUURTRELATIES

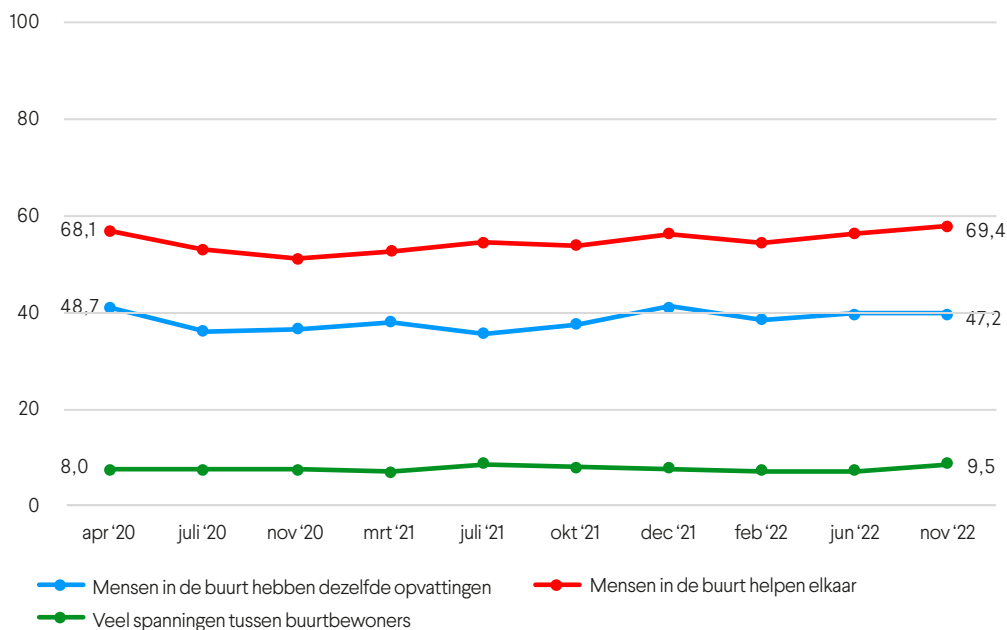
Uit de laatste meting van het onderzoek Burgerperspectieven blijkt dat de manier waarop wordt samengeleefd door burgers vaak aangemerkt wordt als een positief aspect van de Nederlandse samenleving, maar ook als een groeiend maatschappelijk probleem.¹⁸ Toenemende polarisatie wordt niet alleen ervaren op sociale media en in de politiek, maar ook in het publieke debat en in persoonlijke kringen. Daarbij wordt gesproken over een sociale, maatschappelijke en politieke verharding waarbij het vinden van consensus tegenwoordig moeilijker en pijnlijker lijkt te verlopen volgens burgers.

Uit eerder onderzoek weten we dat het samenleven in de eigen buurt hoger wordt gewaardeerd dan in Nederland in het algemeen. Gemiddeld wordt het samenleven in Nederland met een 5,9 (op een tienpuntsschaal) gewaardeerd.¹⁹ In de eigen buurt ligt deze waardering met een 7,1 beduidend hoger. Negen van de tien

Nederlanders waarderen het samenleven in de buurt met een voldoende. Bijna een kwart van de deelnemers aan het COB geeft aan dat buurtgenoten dezelfde opvattingen hebben als henzelf.²⁰

4.1 KWALITEIT VAN BUURTRELATIES IS STABIEL

De resultaten uit dit onderzoek schetsen het beeld dat er in de kwaliteit van buurtrelaties niet veel veranderd is (zie figuur 4.1.). Over het algemeen zijn mensen positief over de eigen buurt. Het aantal Nederlanders dat van mening is dat mensen in de buurt elkaar helpen is met 69,4 procent relatief hoog. Het aandeel personen dat veel spanningen tussen buurtbewoners ervaart ligt rond de 10 procent. Gekeken naar de ontwikkeling door de tijd dan is duidelijk dat de buurtcohesie nauwelijks is veranderd sinds het begin van de coronacrisis.

Figuur 4.1: Buurt cohesie (percentage (helemaal) mee eens)

18 Miltenburg, E., Geurkink, B., Tunderman, S., Beekers, D. & Den Ridder, J. (2022). *Burgerperspectieven. Bericht 2 - 2022*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

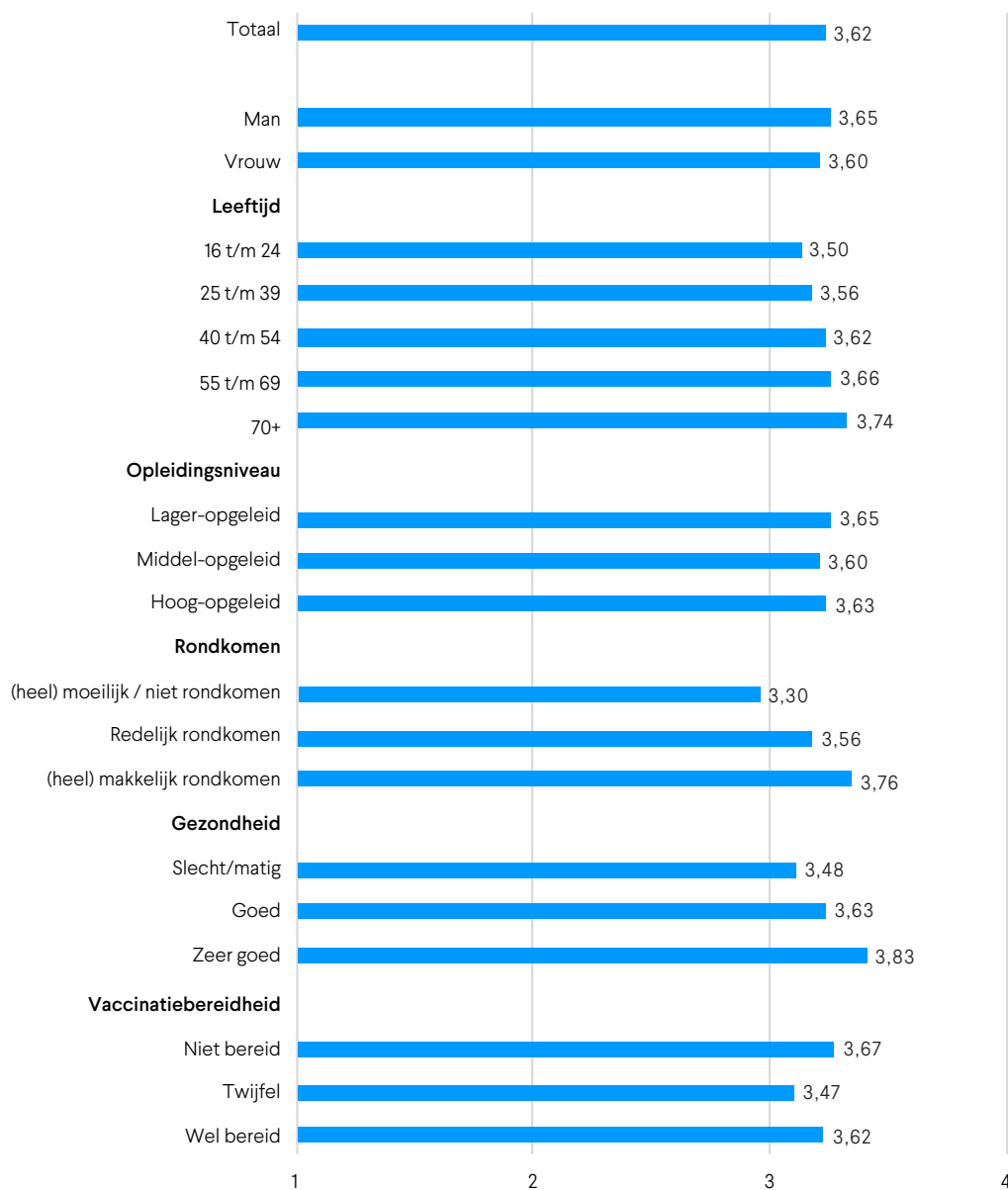
19 Den Ridder, J., Vermeij, L., Maslowski, R. & Van 't Hul, L. (2021). *Burgerperspectieven 2021, Kwartaal 4*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

20 Den Ridder, J., Vermeij, L., Maslowski, R. & Van 't Hul, L. (2021). *Burgerperspectieven 2021, Kwartaal 4*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Buurtcohesie naar subgroepen

De verschillen in de ervaren buurtcohesie tussen groepen respondenten zijn in het algemeen beperkt (figuur 4.2).²¹ Er zijn alleen kleine verschillen op basis van de mate waarin mensen rondkomen en hun gezondheid. Het grootste verschil zien we tussen de groep die aangeeft niet of moeilijk rond te kunnen komen en de groep die zegt (heel) makkelijk te kunnen rondkomen en tussen de groep met een goede gezondheid en een slechte/matige gezondheid. Respondenten die niet of moeilijk rond kunnen komen, ervaren een substantieel

lagere sociale cohesie in de buurt dan respondenten die (heel) makkelijk kunnen rondkomen (figuur 4.2). Ook respondenten die een slechte/matige gezondheid hebben, ervaren substantieel lagere cohesie in de buurt dan respondenten die een zeer goede gezondheid hebben. Dit zou ermee kunnen samenhangen dat respondenten met een slechte/matige gezondheid en respondenten die niet of moeilijk rond kunnen komen relatief vaak in armere wijken met meer sociale problemen wonen. Het respondentenaantal is echter te gering om hierover betrouwbare uitspraken te kunnen doen.

Figuur 4.2: Buurtcohesie (gemiddelde score naar subgroepen)

²¹ Op basis van drie stellingen is een samenhangende schaal gemaakt die de verhoudingen in de buurt weergeeft. De schaal loopt van 1 tot 5 waarbij een hoger cijfer een grotere algemene samenhang in de buurt weergeeft. In tabel b2.4 in appendix 2 is aangegeven welke subgroepen significant van elkaar verschillen.

4.2 SAMENVATTEND: WEINIG VERANDERING IN BUURTRELATIES

De kwaliteit van de buurtrelaties is sinds april 2020 nagenoeg stabiel. Wel zien we kleine verschillen tussen groepen. Personen met een slechte gezondheid en zij die moeilijk rondkomen, ervaren minder buurtcohesie dan personen met een goede gezondheid en zij die makkelijk rondkomen.

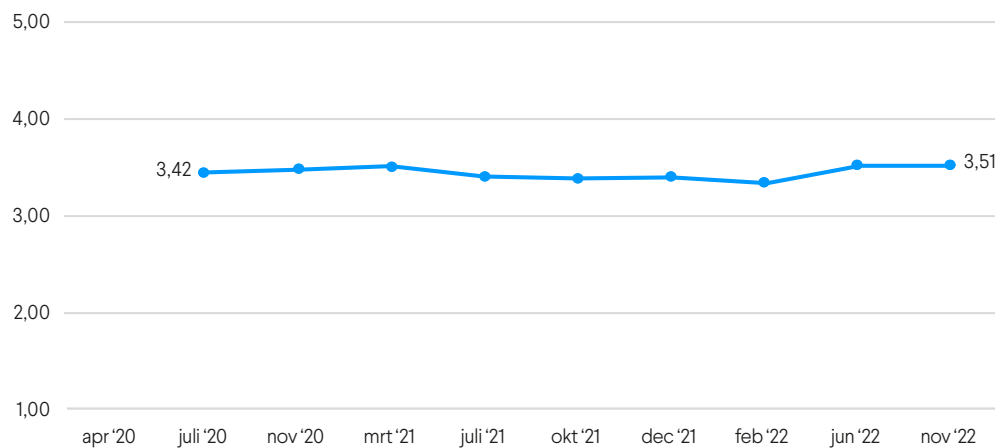
HOOFDSTUK 5

VEILIGHEID EN OVERLAST

NAGENOEG ONVERANDERD

5.1 VEILIGHEID EN OVERLAST IN DE BUURT

De ervaren veiligheid in de buurt is nagenoeg onveranderd sinds juli 2020 (figuur 5.1).²² De ervaren veiligheid ligt met een score van 3,51 in november 2022 iets hoger in vergelijking met eerdere metingen.

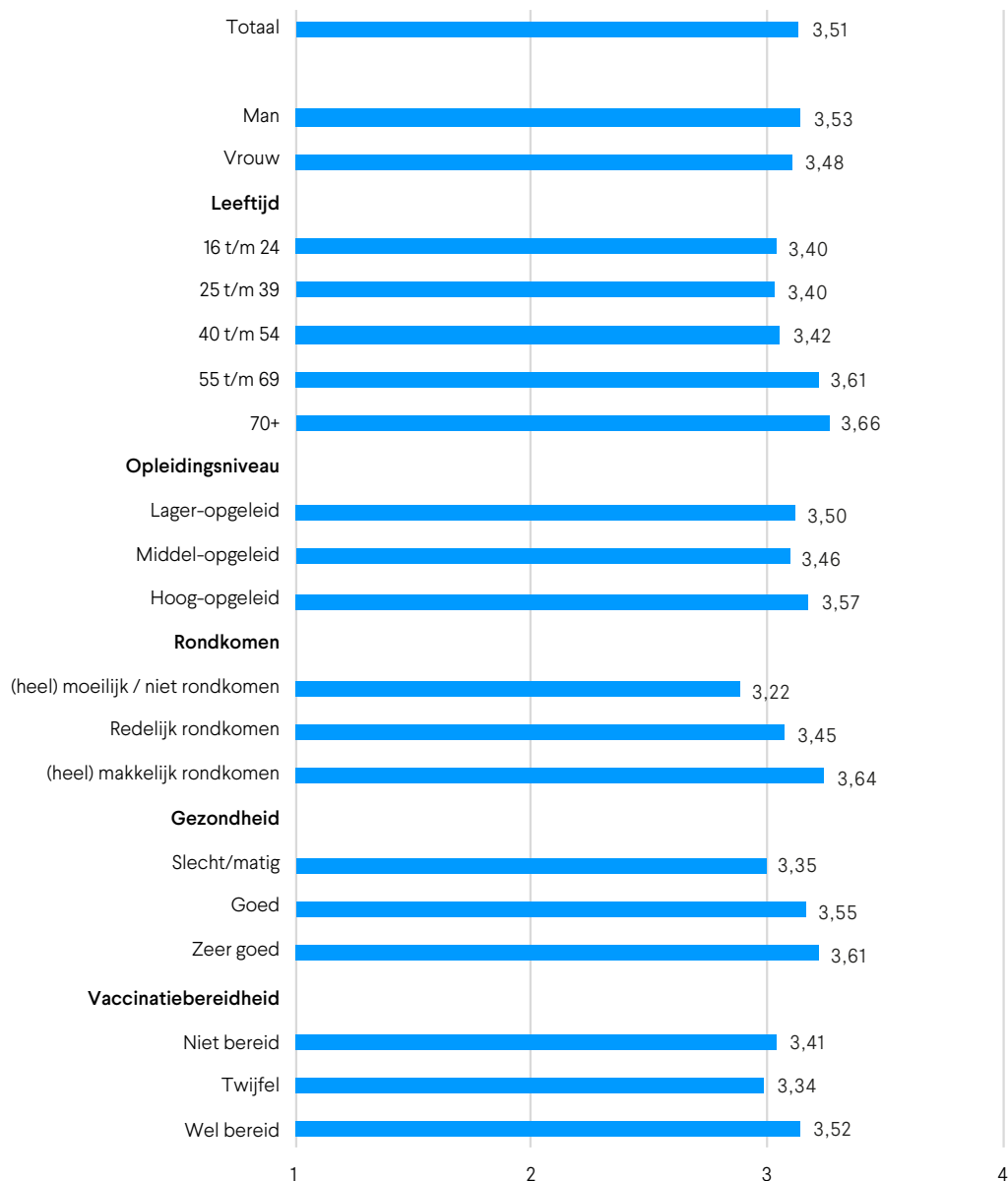
Figuur 5.1: Ervaren veiligheid in de buurt (score 0-5)

Cohesie: ervaren veiligheid in de buurt naar subgroepen

De verschillen in de ervaren veiligheid tussen groepen respondenten zijn in het algemeen beperkt (figuur 5.2).²³ Ouderen en personen die bereid zijn zich te laten vaccineren, vinden hun buurt in het algemeen veiliger dan jongeren en mensen die twijfelen of niet bereid zijn zich te laten vaccineren. Het grootste verschil zien we wederom tussen de groep die aangeeft niet of moeilijk rond te kunnen komen en de groep die zegt (heel) makkelijk te kunnen rondkomen. Respondenten die niet of moeilijk rond kunnen komen, ervaren een substantieel lagere veiligheid in de buurt dan respondenten die (heel) makkelijk kunnen rondkomen. Dit zou wederom kunnen samenhangen met dat zij in armere wijken met meer sociale problemen wonen. Opnieuw geldt dat het respondentenaantal te gering is om hierover een betrouwbare uitspraak te kunnen doen.

22 In de enquête zijn drie stellingen over dit onderwerp aan de respondenten voorgelegd. Het betreft de stellingen: "Sinds de corona-uitbraak is het veiliger geworden in de buurt", "In deze buurt is er sinds de corona-uitbraak meer overlast van buren", "In deze buurt is er sinds de corona-uitbraak meer overlast op straat". In figuur 5.1 is het percentage respondenten weergegeven dat het 'eens' of 'helemaal eens' is met de betreffende stellingen.

23 Op basis van de drie bovengenoemde stellingen is een samenhangende schaal gemaakt die de veiligheid en overlast in de buurt weergeeft. De schaal loopt van 1 tot 5 waarbij een hoger cijfer een grotere "veiligheid" in de buurt weergeeft. In tabel b2.4 in appendix 2 is aangegeven welke subgroepen significant van elkaar verschillen.

Figuur 5.2: Cohesie en veiligheid in de buurt (gemiddelde score naar subgroepen)

5.2 SAMENVATTEND: VEILIGHEIDSGEVOELENS ONVERANDERD

De veiligheidsgevoelens zijn grotendeels onveranderd gebleven. De cohesie en veiligheid in buurten wordt over het algemeen door de verschillende subgroepen op ongeveer dezelfde niveaus/manier/ beleefd – met dezelfde scores beoordeeld als voorheen.

HOOFDSTUK 6

ERVARINGEN MET COVID-19 IN TWEE KWETSBARE WIJKEN

INLEIDING

In de vorige hoofdstukken is op basis van een gewogen steekproef een representatief beeld geschetst van de ervaringen en opinies van Nederlanders omtrent de sociale cohesie. In dit hoofdstuk wordt een kwalitatieve verdieping geboden van de manier waarop de COVID-19 periode is beleefd in twee wijken, namelijk de Afrikaanderwijk in Rotterdam en Overvecht in Utrecht. Er is voor deze wijken gekozen omdat hier relatief veel kwetsbare personen wonen waardoor er sprake is van een stapeling van sociale problemen. De vrees bestaat bovendien dat in deze wijken minder veerkracht is wat het omgaan met de gevolgen van COVID-19 een grotere uitdaging kan maken. Hierdoor ontstaat het gevaar dat de gevolgen van COVID-19 een grotere (negatieve) impact hebben die ook langer aanhouden.

In de maanden augustus en september (2022) zijn 57 straatinterviews afgenomen. In totaal zijn er 33 interviews in Rotterdam afgenomen en 24 in Utrecht. De interviews in Rotterdam zijn afgenomen op doordeweekse dagen overdag, waaronder op een dag dat de Afrikaandermarkt plaatsvond. De interviews in Overvecht vonden ook doordeweeks en overdag plaats in de omgeving van het Shoppingcenter Overvecht. De interviews varieerden in lengte tussen de tien en 25 minuten. De mensen die wij spraken, varieerden in achtergrondkenmerken zoals herkomst, leeftijd en geslacht.

Tijdens de interviews is ingegaan op verschillende onderwerpen die samenhangen met sociale cohesie. Ten eerste is een aantal inleidende vragen gesteld over de algemene ervaringen met betrekking tot COVID-19, daarna is aandacht besteed aan het vertrouwen in instituties, hoe mensen met elkaar omgaan en waar zij hun mening op baseren. Tot slot is er gevraagd naar de toekomstverwachtingen van respondenten. Hoe kijken zij aan tegen een eventuele nieuwe virusgolf en zijn zij dan bereid zich (weer) aan maatregelen te houden en/of een boostervaccinatie te nemen.

Dit hoofdstuk is opgedeeld in drie paragrafen: de eerste paragraaf gaat in op de algemene ervaringen omtrent COVID-19. Vervolgens wordt gekeken naar de houding van respondenten ten opzichte van de overheid, de corona-aanpak en de toekomst. In de laatste paragraaf staat het contact tussen mensen onderling centraal.

6.1 COVID-19, EEN PERIODE VAN ONZEKERHEID, MAAR OOK RUST

Bij aanvang van de gesprekken is de respondenten eerst gevraagd hoe zij de COVID-19 periode hebben ervaren. Respondenten wezen op de onzekerheid die deze periode met zich meebracht en hoe het sociale leven stil kwam te staan. Behalve deze negatieve ervaringen is er een klein aantal positieve ontwikkelingen benoemd.

Aanhoudende bestaansonzekerheid

Een groot deel van de respondenten maakte zich (grote) zorgen, en soms nog steeds, over hun bestaanszekerheid. Zij vertellen verhalen over hoe zij van baan of sector hebben moeten wisselen doordat hun vorige werkgever (bijna) failliet ging, hoe artiesten en muzikanten shows niet meer konden uitvoeren, of hoe respondenten werkzaam in de zorg onder grotere druk stonden. Daarbij lijkt de beslissing om wel of niet te vaccineren voor een deel van de respondenten tot stress te hebben geleid. Bijvoorbeeld bij mensen die eigenlijk niet wilde vaccineren, maar zich daartoe aangezet voelde omdat dit verplicht werd vanuit de werkgever. Een respondent werkzaam in de schoonmaakdienst vertelt hierover dat zij uiteindelijk heeft voorgewend trombose te hebben om zo verplichte vaccinatie vanuit de werkgever te kunnen ontlopen. Daarnaast vertelden sommige respondenten over kennissen uit hun persoonlijke kring, die bijvoorbeeld dermate weinig compensatie zouden hebben gekregen dat ze de huur niet meer konden betalen.

Oudere respondenten spraken in vergelijking met de jongvolwassenen vaker hun zorgen uit over de economie en over de eigen bestaanszekerheid. Daar staat tegenover dat een deel van de respondenten geen financiële achteruitgang ervaren heeft doordat zij (thuis) doorwerkten, of soms juist meer zijn gaan verdienen tijdens de coronaperiode. De bestaansonzekerheid duurt voor een deel van de respondenten nog voort. Bijvoorbeeld in het geval van een nieuwe coronagolf gekoppeld aan stijgende energieprijzen en de oorlog in Oekraïne.

Meer *quality time* met het gezin

Een aantal respondenten gaf aan deze periode te associëren met positieve herinneringen. Zo kwam naar voren dat veel personen (tijdelijk) meer ervoerden en dat “*het leven wat simpeler werd*”. Dit kwam met name door het wegvallen van sociale verplichtingen, waardoor meer tijd ontstond voor zelfontplooiing en mensen meer

tijd doorbrachten met het gezin. Door deze respondenten werd de coronaperiode niet per se als vervelend ervaren.

Ik vond het wel heel fijn dat alles even wat simpeler werd en wat rustiger en mijn leven even, ja het was een soort reset van je leven. En nu wordt alles weer normaal en soms denk ik ah het was ook wel een fijne tijd. Maar het was ook wel een lastige tijd omdat je de hele tijd moest schakelen. Er werd altijd beter beloofd en dan toch weer niet en dat vond ik wel lastig.

#R1, vrouw, 28 jaar, Utrecht (woonachtig in Amsterdam)

Wegvallen van sociale contacten buiten het huishouden

Voor het grootste deel van de respondenten had de coronaperiode echter een negatieve connotatie. Een aantal van hen gaf aan, zeker in de beginfase, angst en spanning te hebben ervaren vanwege de onzekerheid en onbekende effecten van het virus. Anderen, vooral mensen met kinderen, vonden het heftig om onverwachts met het hele gezin thuis te zijn en zowel de verantwoordelijkheid voor werk als gezin te moeten dragen. Zo geven zij daarbij het verzorgen van thuisonderwijs voor de kinderen als voorbeeld. Veel personen hadden het gevoel "alle ballen hoog te [moeten] houden", wat zowel lichamelijk en psychisch als zwaar werd ervaren. Daarnaast werd ook sociale isolatie en eenzaamheid besproken door respondenten. Eén respondent vertelt dat zij nog steeds gevolgen ervaart van de sociale isolatie:

Ja, gek genoeg wel. Ik had het niet zo verwacht. Maar de eenzaamheid doet wel echt iets met je, dat doe echt iets met de mens. En ik zou niet 1,2,3, kunnen verwoorden van ik heb er veel hoofdpijn van gehad of iets dergelijks, dus ik kan niet echt mijn vinger erop leggen, maar emotioneel, zeker geestelijk doet het wel echt iets met een mens.

#R2, vrouw, 30 jaar, Rotterdam

Verschillende keren benoemen respondenten dat zij vormen van (sociaal) gemis en (emotionele) onrust ervaren hebben. Jongeren, die bijvoorbeeld net gingen studeren of werken, hadden het gevoel een fase van hun leven gemist te hebben. Dit kwam voornamelijk door het missen van sociale gelegenheden en evenementen.

Ik denk dat je wel inderdaad de gevolgen merkt. Omdat, ik heb dus tijdens mijn minor niemand echt ontmoet in Rotterdam, terwijl ik hier wel studeerde.

Mijn afstudeerproject heb ik toen afgerond, en je bent dan gaan werken. Ja, het is niet zo meer dat je dan sociale interacties, connecties hebt kunnen maken. [...] Als je dan nieuw bent in een stad dan wil je gewoon sociale connecties maken.

#R3, vrouw, 24 jaar, Rotterdam

Ten slotte gaven veel personen aan het erg zwaar te vinden om hun familie of vrienden, langere tijd niet meer als vanzelfsprekend te kunnen zien. Sommige respondenten benoemden bijvoorbeeld dat ze het minder zien van hun grootouders erg jammer vonden, ook al hadden ze begrip voor het verhoogde risico van COVID-19 voor de ouderen. Daarnaast werd vooral door personen met een migratieachtergrond het moeten missen van familie in het buitenland vaker genoemd, vanwege langer geldende reisbeperkingen.

Ja, er was een slecht moment, het overlijden van mijn oma, dus dat was vervelend. En zij woont ook helemaal in China, dus ik kon haar niet opzoeken voor haar begrafenis, en het ritueel eromheen. Dus dat vind ik wel heel jammer. En dat komt ook door corona, want de tickets zijn gewoon heel hoog en alle dingen eromheen. Ik denk dat het vooral is van de connecties die je wilt hebben met vrienden en familieleden, op de momenten dat het echt nodig is, wat dan niet kon door corona. Ik denk dat dat het allerbelangrijkste was voor mij, wat gewoon heel jammer is dat dat allemaal had moeten gebeuren.

#R3, vrouw, 24 jaar, Rotterdam

Onzekerheid en veerkracht bepalend voor ervaringen

Hoe de coronaperiode ervaren is, leek vooral af te hangen van de mate van bestaansonzekerheid die zij ervaren en in hoeverre zij om konden gaan met de beperkingen die tijdens COVID-19 golden. Respondenten die positief terugkeken op die periode gaven met name redenen die samenhangen met het meer tijd kunnen doorbrengen met het gezin en familie. Dit lijkt vooral mensen te betreffen die noodgedwongen wat meer tijd met het gezin moesten doorbrengen door thuiswerken en/of verandering van werkzaamheden. Mensen die meer negatieve herinneringen hebben aan de coronaperiode gaven aan dat zij moeilijk om konden gaan met de beperkingen die golden. Bijvoorbeeld omdat zij een klein huis hadden waarin iedereen ineens permanent verbleef en/of doordat werk onzeker werd.

6.2 KRITISCH TEN OPZICHTE VAN DE OVERHEID, CORONA-AANPAK EN TOEKOMST

In dit tweede deel wordt ingegaan op de houding van respondenten ten opzichte van de overheid, de corona-aanpak en wat hun verwachtingen voor de toekomst zijn.

Drie houdingen ten opzichte van de corona-aanpak

Op basis van de gesprekken zijn drie verschillende groepen benoemd, die verschillen in houding over de corona-pak. De eerste groep betreft personen die vinden dat de overheid het relatief goed gedaan heeft, gelet op de context waarin zij moesten handelen. Deze respondenten geven aan dat de overheid haar best heeft gedaan, over weinig informatie kon beschikken en het beste voorhad met haar burgers. Zij volgden over het algemeen de maatregelen op.

De tweede groep staat kritisch tegenover de overheid en de genomen maatregelen, maar heeft wel (de eerste tijd) haar best gedaan de maatregelen op te volgen, bijvoorbeeld omdat zij ouders op leeftijd hadden. Daarbij zien we dat deze personen kritischer werden naarmate de coronaperiode langer duurde. Gevraagd naar de bereidheid tot het nemen van een herhaalprik twijfelen zij veelal.

De derde groep is al geruime tijd zeer kritisch ten opzichte van de overheid en wijst toekomstige maatregelen in zijn geheel af. Zij hebben zich vaak niet of deels laten vaccineren en benoemen vaak verschillende soorten complottheorieën die verband zouden houden met COVID-19.

Veel draagvlak voor anderhalve meter afstand, nieuwe omgangsvormen en thuiswerken

Voor veel respondenten geldt dat zij niet uitsluitend tot een bepaalde groep horen. Hun houding verschilt soms per soort maatregel en is gaandeweg gevormd door de eigen ervaringen met COVID-19. Om deze reden is de respondenten gevraagd naar hun mening ten opzichte van de maatregelen.

De anderhalve meter afstand-maatregel werd over het algemeen als positief ervaren, ook los van de coronapandemie. Deze maatregel heeft volgens veel respondenten tot een (nieuwe) sociale norm geleid waarbij vooral onbekenden meer geneigd zijn om op afstand te blijven. Hierdoor is het volgens vele respondenten ook nu meer geaccepteerd om mensen 'afstandelijker' te begroeten dan pre-corona. Over het algemeen geven de respondenten aan deze omgangsvorm

te willen behouden, zowel in periodes van eventuele nieuwe virusgolven als in perioden zonder virusgolven. Hetzelfde geldt overigens voor het thuiswerken. Ook nu nog werken veel respondenten deels thuis, deels op locatie. Vaak benoemen zij het positieve effect van thuiswerken voor de werk-privé balans. Zij verwachten en willen dan ook dat het thuiswerken (in een hybride vorm) in de toekomst als mogelijkheid blijft bestaan. Uit de gesprekken bleek dat lang niet iedereen de mogelijkheid had om thuis te werken, bijvoorbeeld door de aard van het werk of de thuissituatie. Dit had in hun ogen ook impact op de manier waarop zij de pandemie doorgekomen zijn.

Ik denk dat ik het vergeleken met andere mensen best wel makkelijk heb gehad eigenlijk. Als ik zie, collega's die drie kinderen hebben en dan alle kinderen thuis hadden, ja. Of juist jongeren die er veel moeite mee hadden. Ik kon thuiswerken. Ja, ik vond het wel onhandig. Maar ik heb het relatief makkelijk doorslagen denk ik.

#R4, vrouw, 60 jaar, Rotterdam

Weerstand tegen beperkingen in de privésfeer

Uit de gesprekken ontstaat het beeld dat respondenten de meeste moeite ervoeren met maatregelen die een impact hadden op hun vrijheid en ertoe leidden dat mensen zich aangetast voelden in de privésfeer. Bijvoorbeeld omdat zij geen bezoek mochten ontvangen of omdat alles gesloten was. De meerderheid van de respondenten ervoerde het beperken van het bezoek thuis en sociaal contact als een beperking van de vrijheid.

Ja toch wel een beetje dat inperken van je vrijheid. Over dat een ander zegt wat je wel en niet mag doen. In bepaalde opzichten snap ik het wel, maar in sommige opzichten vind ik wel dat het iets te ver gaat. Bijvoorbeeld dat zij zeggen hoeveel mensen je wel of niet thuis mag ontvangen. En dat vind ik wel een heel fundamenteel iets waar ze aankomen.

#R5, man, 25 jaar, Rotterdam

Ook werd er veel kritiek geleverd op de mondkapjes en de lockdowns. Hoewel respondenten de virusremmende werking en de noodzaak vaak wel inzagen, viel het houden aan dergelijke maatregelen hen zwaar en vragen zij zich af of de negatieve effecten opwegen tegen de positieve effecten. Lockdowns werden dan ook vaker bestempeld als een 'buitensporige maatregel'. Voor sommige respondenten was het handelen van de overheid ook lang niet altijd logisch.

Nou ik vond de maatregelen wel ver gaan. Ik heb me afgevraagd of dat nou echt noodzakelijk was. Of we iets niet op een andere manier hadden kunnen aanpakken. Dat we een beetje achter de feiten aanliepen met onze ic-bedden en zo. Ze hadden flink opgeschaald hier bij Ahoy. Een noodhospitaal met zo veel honderden bedden. En na de eerste golf werd dat weer afgebroken. Terwijl we wisten dat een 2e, 3e, 4e eraan zat te komen. Ik denk dat we het dan veel meer open hadden kunnen houden.

#R6, man, 45 jaar, Rotterdam

Verdeeldheid over vaccineren

Aan de respondenten is tevens gevraagd hoe zij aankeken tegen de coronavaccinaties. Net zoals uit het panelonderzoek bleek, bestond er onder de respondenten grote verdeeldheid. Sommige gevaccineerde respondenten zagen het vaccin als “uitweg” om bewegingsvrijheid te krijgen, terwijl zij niet achter het vaccineren an sich stonden. Sommigen vaccineerden zich om toch op vakantie te kunnen gaan, of simpelweg omdat de meerderheid dit doet of omdat dit door de overheid geadviseerd werd.

Andere, ongevaccineerde, respondenten spraken vaker over de kracht van hun eigen immuunsysteem of over geloofsovertuigingen. Sommigen hadden juist weer liever extra maatregelen dan een vaccinatie. Veel van hen vertrouwden het vaccin (nog) niet, vanwege de snelheid waarmee het is ontwikkeld en zijn bang voor eventuele bijwerkingen die pas later bekend zullen worden. De volgende twee fragmenten illustreren verschillende sentimenten die respondenten deelden met betrekking tot al dan niet vaccineren.

Het is denk ik ook vooral, ze zeggen het is vrijwillig, maar je wordt gewoon gedwongen. Want als je niet gevaccineerd bent mag je hier niet heen, mag je daar niet heen, kom je daar niet in. [] Dat had ik ook, want ze zeggen, ja het is niet verplicht om te doen, maar ik merkte op werk dat er dan wel gekeken werd van, oké jij bent niet gevaccineerd, dus wat gaan we met jou doen? Ja ik wil gewoon mijn werk kunnen doen. Dus toen heb ik ervoor gekozen om me te laten vaccineren, om geen scheve gezichten op werk te krijgen. Maar je weet ook niet hoe veel er blijven komen, want ik heb er nu twee gehad, dan komt die booster weer, dan komt die booster weer. Voor hetzelfde geld loop je tien prikken in een jaar te spuiten, terwijl je niet weet wat er in je lichaam gespoten wordt.

#R7, vrouw, 25 jaar, Rotterdam

[...] Ik ben natuurlijk nu geboosterd eigenlijk door het feit dat ik corona heb gehad. Maar ik hoorde ook dat er ook heel veel mensen helemaal niet meer voor die booster gaan. Dus dat verbaast mij dan weer. Dus ik denk gewoon ja jongen alles wat je aangeboden krijgt daar moet je gewoon voor zorgen dat je jezelf daar, en ik doe het misschien voor mezelf maar misschien ook wel voor een ander, dat je jezelf daarvoor beschermd.

#R4, vrouw, 60 jaar, Rotterdam

Dalend draagvlak naarmate COVID-19 voortduurt

Uit de gesprekken bleek dat hoe langer de maatregelen aanhielden, hoe losser ermee omgegaan werd. Iedereen leek daarin zijn eigen afwegingen te maken. Dit varieerde van afspreken met meer mensen dan toegestaan, tot mensen die vonden dat zolang je blijft testen en binnenblijft als je besmet bent, je in principe gewoon alles kan blijven doen. Een deel van de respondenten gaf aan zich dan ook niet altijd te hebben gehouden aan dit soort maatregelen. Daarbij maakte zij eigen afwegingen welke risico's aanvaardbaar waren.

Nou ik zal heel eerlijk zijn, ik heb nooit hele grote feesten aan meegedaan maar ik heb soms wel meer mensen thuis ontvangen dan toegestaan, bijvoorbeeld met oud en nieuw. Maar ook weer niet heel veel, het waren er wel een paar meer dan wat er toen mocht. [...] in de tijd erna ben ik niet bij oude mensen geweest. Dus ik heb met jongere mensen nog wel een leuk feestje gehad maar vervolgens heb ik echt tegen mijn ouders gezegd 'daardoor kan ik jullie nu drie weken niet zien?', tot dat ik zeker weet en dat ik een test gedaan moet hebben', dus ik ga er wel verantwoordelijk mee om.

#R8, vrouw, 28 jaar, Rotterdam

Twijfel over bereidheid tot houden aan toekomstige maatregelen

Het grootste deel van de respondenten geeft aan te twijfelen over de mate waarin zij bereid zijn toekomstige maatregelen op te volgen. Of ze dit wel of niet doen hangt af van de situatie in de maatschappij en om welke maatregelen het gaat. Zo geven veel respondenten aan dat het wel of niet navolgen van het beperken van contacten (bij een nieuwe golf) sterk samenhangt met de communicatie en daadkracht vanuit de overheid, maar ook met de situatie in de ziekenhuizen en het gevaar van het virus.

Dat ligt eraan, als zij het goed communiceren en zij op een goede manier kunnen uitleggen waarom het toch belangrijk is, dan ben ik reëel genoeg om te denken 'oh wacht eens even', want wij hebben dan natuurlijk ook steeds die voorlichting gehad, die persconferenties, die waren heel waardevol vond ik. Want ze legde dingen uit, ik denk als ze dat weer op een goede manier doen, maar ik ben ook bang dat er een grote groep is die denkt 'ja dag, dat hebben we al gehad'. Die hebben daar geen zin meer in. We zijn weer teruggedaan, natuurlijk al met inenten, misschien ook wel een beetje afstand nemen, maar helemaal weer terug naar zoals we het gehad hebben, ik denk dat er een grote weerstand gaat komen en ik voel dat zelf ook al een beetje.

#R4, vrouw, 60 jaar, Rotterdam

Sommige respondenten denken, nu de situatie weer hetzelfde is als voor COVID-19, het moeilijker zal zijn om zich opnieuw aan maatregelen te houden. Ook hierbij geeft de meerderheid van de respondenten aan dat het afhangt van de context. Indien er sprake is van een groot aantal besmettingen en hoge sterftcijfers, of als er maatschappelijke consequenties verbonden zijn aan het weigeren van maatregelen, zouden meer mensen eerder geneigd zijn om maatregelen te accepteren. Dit doen zij voornamelijk voor de gezondheid van dierbaren en kwetsbaren, en/of door de maatschappelijke beperkingen en sociale druk gerelateerd aan de maatregelen. Een kleiner deel van de respondenten geeft aan zich onder geen voorwaarden meer aan dergelijke maatregelen te houden. Zij zien in de maatregelen een complot van de overheid om de bevolking te controleren, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het onderstaande fragment over het beperken van het aantal mensen thuis:

De overheid zegt 'aantal mensen', maar dat is het aantal dat ze in jou willen programmeren. En nee, ik stoot het af. Het is net als, ik ben het antivirus van de overheid. Zo moet je het zien. Ik stoot het af. Ik heb feesten gevierd alles in coronatijd, dus dat heb ik niet gemerkt. Ik heb echt huisfeestjes gehad, niks gemerkt, geen boete gehad. Buren vonden het leuk, ik heb genoten, laten we het zo zeggen.

#R9, man, 34 jaar, Rotterdam.

Onzekere verwachtingen ten opzichte van het handelen van de overheid

Toen er aan de respondenten gevraagd werd hoe zij verwachten dat de overheid zal handelen bij eventuele nieuwe virusgolven, gaven de meesten aan dat zij (nog) daar geen goed beeld van hebben.

Echter, als er kritiek geleverd wordt, betreft dat opvallend vaak de lockdown maatregel. De respondenten gaven bij hun verwachtingen van eventuele nieuwe virusgolven vaak aan dat de overheid de lockdown minder snel of op andere (effectievere) manieren moet implementeren. Ook hierbij werd weer regelmatig de communicatie en daadkracht van de overheid besproken.

Ja wat verwacht ik van de overheid, ik denk zelf als een lockdown echt nodig is, en het helpt echt de cijfers omlaag te halen, dan ben ik er ook wel voorstander van. Maar wat er eigenlijk afgelopen jaren is gebeurd met lockdown, en toen weer opgeheven, en toen weer andere keuze. Het leek er niet op alsof er echt een stabiele keuze achter zat ofzo. Het is vooral heel veel instabiliteit, en heel erg van, ja laten we het gewoon maar los, dan heeft iedereen het gewoon gehad, en dan gaan we verder. Terwijl ik ook weer denk dat andere landen daar strenger in zijn dan Nederland. Ja, ik verwacht wel wat meer dan dat ze hebben gedaan. Ik verwacht wel dat ze een beetje responsible zijn en keuzes maken die stabiel zijn.

#R3, vrouw, 24 jaar, Rotterdam

Ja, daar zou ik me wel aan houden. Ja. De avondklok zou ik wel, ik zou het wat wel minder goed begrijpen moet ik zeggen. Hiervoor was ik meer van, nou ja laten we het gewoon maar doen maar ik zou het nu wel minder goed begrijpen als we daarvoor kiezen als land. [...] Ja, omdat ik het idee heb, want ze zeiden toen al van 'ja als de vaccinatiegraad maar hoog genoeg is'. Ja, dan moet ik wel goede argumenten voelen dat we echt weer om negen uur thuis moeten zijn bij wijze van spreken. En dat zie ik nu niet zo snel gebeuren. [...] Maar ja als we denken dat dat weer nodig is, ja we hebben gezien hoeveel mensen er in het ziekenhuis lagen enzo, dan zal dat wel nodig zijn. Maar ik vind het wel heel lastig.

#R4, vrouw, 60 jaar, Rotterdam

Bij het bespreken van het toekomstige handelen van de overheid wordt opgemerkt door COVID-19 het vertrouwen verminderd is, maar dat andere maatschappelijke kwesties ook een rol spelen.

Ik ken eigenlijk niemand meer die nog vertrouwen heeft van, oh maar er komt misschien een nieuwe golf aan en dan vertrouwen we weer op het kabinet, en die regelt alles wel. Maar ik denk dat het ook het totaalplaatje is, niet alleen meer corona. Want het is én de huizenmarkt waar ze niks mee doen, én de inflatie waar niks mee gebeurt. Dus ik denk dat

niemand er meer echt vertrouwen in heeft, omdat er beloftes gedaan worden, die niet nagekomen worden. Dus ik denk dat het totaal is.

#R7, vrouw, 25 jaar, Rotterdam

Kritisch ten opzichte van boostervaccinaties

Ook werd aan de respondenten gevraagd welke verwachtingen zij hebben van de overheid in het geval dat een eventuele nieuwe virusgolf ontstaat. Het viel op dat de bereidheid tot het nemen van nieuwe / booster- vaccinaties over het algemeen vrij laag was. De respondenten leverden veel kritiek op het krijgen van extra coronavaccinaties. De meesten hadden het gevoel “ bezig te blijven ” en voelden zich inmiddels een “ speldenkussen ”. Ook hier werd de maatschappelijke context en de communicatie en daadkracht van de overheid besproken. Wanneer de overheid niet goed communiceert waarom vaccinaties gebruikt moeten worden, of wederom condities zou stellen aan het wel en niet vaccineren, zijn veel respondenten minder bereid om nog een vaccinatie te nemen vergeleken met de beginperiode van COVID-19. De volgende tekstfragmenten illustreren enkele motivaties achter de lagere bereidheid voor het nemen van extra of nieuwe vaccinaties.

Ik heb wel vrienden die zich wel hebben laten prikken omdat ze heel graag op vakantie wilden etc. Ik had zoiets van ja, als het daar om gaat kan die vakantie me wel gestolen worden. Ik vind het goed zo. En vandaag diezelfde vrienden zeggen tegen mij, ja weet je nu moet ik weer een derde gaan halen en een vierde, ja dag ik zie ervan af. Ja dat zag ik vanaf dag 1.

#R2, Vrouw, 29 jaar, Rotterdam

Ja moeilijk, ligt ook aan het virus en hoeveel mensen er besmet zijn. Afhankelijk daarvan denk ik dat ik die keuze maak. Bij de eerste en tweede heb ik niet echt lang over nagedacht. Ik dacht ik ga het gewoon halen. Bij de derde, ja dacht ik er ook niet echt heel veel bij na. Ik dacht van ja, bij die booster, laten we gewoon gaan. Maar ik denk, omdat er nu best wel al een tijd tussen zit waar we best wel veel vrijheden hebben en dingen kunnen doen, denk ik dat ik dan op een later moment wel beter ga overwegen afhankelijk van de situatie.

#R3, vrouw, 24 jaar, Rotterdam

Nee, ik heb in het begin had ik wel zo'n gevoel van wat er gezegd wordt dat klopt. En ik twijfelde wel heel erg. Ik heb wel eens een keertje mijn vaccinatie verschoven, maar uiteindelijk heb ik wel twee vaccinaties gehad. Maar toen ze spraken over een derde

en wel eens een vierde, toen had ik wel het gevoel van ja weet je, daar ga ik niet in mee. Met mijn logisch denken kom ik een heel eind, maar dat vind ik vreemd weet je wel. Dat ging er bij mij niet goed in.

#R10, man, 35 jaar, Utrecht.

Samenvattend bleek uit de gesprekken dat het begrip voor maatregelen sterk afhankelijk was van de context. Tegelijkertijd zien we dat wat toekomstige maatregelen betreft dit vooral sterk afhankelijk is van de bezettingsgraad in de ziekenhuizen en het ziekteverloop van een nieuwe variant. Hierbij zien we ook verschillende groepen met tegenstelde meningen ontstaan. In het volgende gedeelte wordt de polarisatie en dialoog omtrent corona, de politiek en de overheid behandeld.

6.3 TOEGENOMEN POLARISATIE EN MINDER DIALOOG

Er is aan de respondenten voorgelegd of zij polarisatie en verdeeldheid ervaren in hun persoonlijke kringen en in de samenleving als geheel. Daarbij werd ook aan de respondenten gevraagd hoe zij het voeren van een dialoog of discussie ervaren in de samenleving en in hun persoonlijke kringen omtrent corona gerelateerde en andere actuele (polariserende) onderwerpen.

Verdeeldheid onder vrienden, familie en de samenleving

Wat COVID-19 betreft, geven vrijwel alle respondenten aan dat zij vormen van verdeeldheid ervaren in hun persoonlijke kringen en/of in de samenleving als geheel. Wat opvalt aan deze gesprekken is dat een groot deel van de respondenten ervaart dat er bepaalde “ kampen ” ontstaan zijn. Daarbij zijn opnieuw drie groepen onderscheiden op basis van hun houding ten opzichte van de overheid en hoe zij omgaan met andersdenkenden

Groep 1: afwijzend ten opzichte van de overheid en volgzaam burgers

Ten eerste identificeren wij een groep die de coronamaatregelen afwijst, en soms ook het bestaan van het coronavirus als geheel. Deze eerste groep heeft weinig begrip voor personen die de coronamaatregelen steunen. Toch betekent dit niet dat alle personen uit deze groep de maatregelen niet opvolgen of geen vaccinatie gehad hebben. Dit kan ermee samenhangen dat zij sociale druk ervaren om de maatregelen toch op te volgen: ze wilden bijvoorbeeld niet belemmerd worden in hun maatschappelijke en sociale leven, zoals bij het uitgaan of op vakantie gaan. Sommigen gaven aan dat het van hen verwacht werd voor het kunnen uitvoeren van hun werk, bijvoorbeeld in de zorg. Deze eerste

groep besteedt over het algemeen meer aandacht aan bepaalde alternatieve mediabronnen vergeleken met de andere groepen. Daarnaast geven zij vaker aan minder vertrouwen te hebben in traditionele media-kanalen en in de overheid vergeleken met de andere groepen. Het volgende fragment toont een ervaring van een respondent en zijn houding ten opzichte van de corona maatregelen (en meer).

Nou ja, kijk dat is de strategie die ze gebruiken om groepen tegen elkaar op te zetten. Dus om de dwang te forceren, begrijp je wat ik bedoel? Je hebt al polarisatie begrijp je wat ik bedoel, het discrimineren van de niet-gevaccineerden, je hebt cancel cultuur dat je daar gestraft voor wordt zonder dat je een daadwerkelijke reden kunt noemen waarom, begrijp je wat ik bedoel? Het is een aantasting van je grondrecht. In de grondwet staat dat je niet verplicht gemaakt kan worden om je te laten inspuiten tegen iets. Dus ja, door die wet, die coronawet die ze nu weer heel stiekem hebben aangenomen, pasjeswet, of de pasjeswet ging niet door. Maar ze hebben nu een corona, of in ieder geval een wet aangenomen die het mogelijk maakt om in een pandemie direct maatregelen uit te kunnen voeren zonder die wettelijke onderbouwing, want die hadden ze eerst niet.

#R11, man, 60 jaar, Rotterdam

Dezelfde respondent vertelt hoe hij in gesprek gaat met personen die het overheidsbeleid steunen.

Nou ik ben dan heel kortaf daarin, begrijp je wat ik bedoel? Ik denk te weten, laat ik het zo zeggen, ik denk te weten wat er speelt. Dus ik laat me daardoor niet meer beïnvloeden, omdat ik voldoende data heb om aan te kunnen geven van 'kijk luister eens hoe het nou daadwerkelijk in elkaar zit en wat er precies speelt.' [] Ik stel mij neutraal op, ik probeer niemand iets op te dringen. [...] Ik zou, als men openstaat, als mensen met een open mind staan dan wil ik best wel zo'n gesprek aan. Want, misschien heb ik het ook wel verkeerd? Snap je? Want je kan denken, want we leven allemaal in onze eigen wereld en we proberen allemaal die te beschermen, maar we weten niet wat die ander denkt. Want die ander leeft in een andere wereld.

#R11, man, 60 jaar, Rotterdam

Groep 2: begripvol naar de overheid, maar moeite met andersdenkenden

Een tweede groep steunt de coronamaatregelen en ziet het virus als een bedreiging voor de samenleving, die collectief bestreden moet worden. Deze groep is

meestal gevaccineerd en geeft meer persoonlijke steun voor de overheid en haar beleid. Wat bij deze groep opvalt, is dat zij maar beperkt begrip hebben voor personen die het overheidsbeleid volledig afwijzen. Personen in deze groep gaan vaak niet in gesprek hierover met andersdenkenden onder het mom van "je kunt het toch niet winnen" of omdat ze dit zien als "verspilde energie". Sommigen van hen mijden liever de mensen die ongevaccineerd zijn, ook uit veiligheidsoverwegingen.

Toch betekent dit niet gelijk dat deze groep zich bij elke kwestie volledig achter de overheid en haar beleid schaaft. Ook in deze groep zijn er personen die vinden dat de overheid niet altijd de juiste keuzes maakt of heeft gemaakt, echter bestempelen zij dit vaker als de 'onkunde' in plaats van de 'onwil' waar de vorige eerste groep vaker over spreekt. Personen uit de tweede groep doen hierbij vaker uitspraken zoals 'ik had het zelf niet beter gedaan' of 'het is voor de overheid ook iets nieuws' en 'de overheid doet ook maar haar best'. Personen uit deze groep hebben over het algemeen meer vertrouwen in de overheid vergeleken met personen uit de eerste groep. Qua informatiebronnen volgt deze groep vooral traditionele mediabronnen. Zij geven daarbij ook vaker expliciet aan minder vertrouwen te hebben in alternatieve mediabronnen voornamelijk die op het internet. De volgende fragmenten tonen de ervaringen van twee respondenten met andersdenkenden.

Ja dat is waar, dat is een lastige. Ik heb de weg van de minste weerstand gekozen. Toen dacht ik van 'oh, wacht'. Ja, het moet ook van een andere persoon komen he. Hij was zo vreselijk in zijn eigen wereld. En het ging verder en verder en verder, en hij werd ook steeds bozer. En alles en iedereen had het gedaan en de regering en alles. Het werd groter en groter. En ik dacht gosh, dat kan dus ook, dat iemand er zo over denkt. En ja, ja wat ik dan, heel eerlijk gezegd ik durfde het, ik durfde het eigenlijk gewoon niet. Hij werd bijna tegen het agressieve aan he. Om meer, wat meer we doorgingen, hoe bozer en kwader hij werd. En hoe standvastiger in zijn punt. Ik denk dat ik wel wat heb proberen te zeggen en wat te nuanceren maar ik dacht ook van oh wacht even, die deur moet dicht want hier heb ik echt helemaal geen trek in. Maar ik realiseer me ook dat dat ook niet helemaal goed is. Maar dat komt omdat ik dat in mijn eigen omgeving niet meemaak. Mensen staan allemaal echt op dezelfde lijn, ze vaccineren zich en hebben dit soort denkbeelden ook niet.

#R4, vrouw, 60 jaar, Rotterdam

Nou ja, omdat als we dat met elkaar doen dan zijn we met elkaar, eigenlijk kunnen we de situatie onder controle houden. Als iedereen er zo over denkt en dan komt een ongevaccineerde, die persoon zelf heeft geluk dat de andere zich wel vaccineert. Dus dat vind ik gewoon geen goed standpunt. Plus, ik had ook de indruk dat hij ook wat betreft de mondkapjes flauwekul vindt, omdat hij er gewoon niet in geloofde. Want ik kreeg de indruk dat hij, hij had ook heel zoiets van 'Het bestaat eigenlijk helemaal niet'. Ja, ik kan daar geen enkel begrip voor brengen, nee. Daar kan ik niet zoveel begrip voor hebben.

#R4, vrouw, 60 jaar, Rotterdam

Groep 3: de gematigde middenmoot

Ten slotte, de derde groep betreft een gematigdere groep wat hun mening (ofwel voor, ofwel tegen) over de coronamaatregelen betreft. Het opvallende aan deze groep is dat zij vooral begrip hebben voor persoonlijke meningen en keuzes. Zij ervaren begrip voor zowel de personen die voor als tegen de maatregelen zijn. De personen die tot deze groep gerekend kunnen worden, pleiten regelmatig voor de vrijheid van meningsuiting en het recht van ieder om te beslissen over zijn of haar eigen handelen, medische keuzes en (geloofs) overtuigingen. Deze groep bestaat over het algemeen zowel uit gevaccineerden als ongevaccineerden en uit personen die zowel voor- als tegenstander zijn van de maatregelen. Het verschil is dat deze groep vooral nadruk legt op de eigen persoonlijke mening, keuzes en verantwoordelijkheid die naar voren komen in uitspraken als 'je moet elkaar niet brainwashen' of 'je moet gewoon je eigen mening hebben'.

Ja zeker, collega's op werk die heel extreem zijn, dat dingen niet kunnen en dat ze heel teleurgesteld zijn in de overheid. Ja, dat soort gesprekken heb ik wel gehoord. Anderen die dan meer denken van, ja die daar dan wel weer iets over hebben, maar ja, het heeft ook nuances he, het is niet zwart wit. Dus ik vind dat ook moeilijk om daar, ja ik ben niet zo van keihard nee of keihard ja, ik vind dat heel veel dingen gewoon nuances hebben.

#R3, vrouw, 24 jaar, Rotterdam

Als mensen mij vragen, want ik ga ook niet zeggen van 'goh, ik ga mij niet laten vaccineren' omdat, je weet het gewoon niet. Misschien heeft het ook een positieve, het is gewoon in een testfase. Ik had zoiets van laten vaccineren is goed, niet laten vaccineren is ook goed. Dus het is geen goeie of foute keuze. Dus iedereen gewoon in zijn waarde laten want iedereen is gewoon proefkonijn. Ik bedoel, het is de eerste keer

dat ze zo'n vaccinatie hebben gemaakt dus je kan het gewoon niet weten. Het is gewoon anders dan weet je al die vaccinaties die je krijgt als kind he, ik ben 41 dus ja ik weet, ik ben ook gezond, mijn ouders hebben het ook gehad, dezelfde vaccinaties. Het is anders dan een Covidvaccinatie die dan tijdens een pandemie wordt gemaakt. Ik heb zoiets van, het is gewoon een proef.

#R12, vrouw, 41 jaar, Utrecht.

Het gesprek niet meer aangaan

Vele respondenten hebben het gevoel dat polarisatie nog meer naar de oppervlakte is gekomen/kwam sinds de coronaperiode. Zij vertellen ook dat zij lang niet altijd zin hebben om over corona te praten of te discussiëren omdat het een beladen onderwerp is voor velen. Een laatste bevinding is dat vrijwel alle respondenten aangeven dat zij niet meer bereid zijn tot het voeren van een dialoog wanneer een gesprekspartner een mening begint op te dringen. Dit gold voor alle groepen. Hierbij erkenden meerdere respondenten dat het maar de vraag is of zij over voldoende zelfreflectie beschikken om in te zien of zij dit zelf ook doen bij anderen.

6.4 CONCLUSIE

Terugblikkend op de gesprekken in Afrikaanderwijk, Rotterdam en in Overvecht, Utrecht blijkt dat de coronaperiode heeft geleid tot veel verschillende ervaringen, sentimenten en perspectieven.

Hoe de coronaperiode is beleefd, is voor iedereen verschillend. Hoewel nagenoeg alle respondenten de periode als zwaar beschouwen en negatief terugkijken op deze periode, is er ook een aantal positieve ontwikkelingen benoemd. Zo vonden sommige respondenten het fijn om veel tijd door te brengen met het gezin, ontstond er een periode van (noodgedwongen) rust en waardeerden zij nieuwe (sociale) omgangsvormen. Daar staat tegenover dat er een groep is voor wie dit niet opging. Bijvoorbeeld omdat zij in bestaansonzekerheid verkeerden, over een kleine woonruimte beschikten of bang waren voor hun eigen gezondheid of die van geliefden. De mate waarin de onzekerheid van COVID-19 kon worden opgevangen leek grotendeels bepaald te worden door de mate van veerkracht en kapitaal die respondenten bezaten. Respondenten met meer middelen, die bijvoorbeeld thuis konden werken en genoeg ruimte hadden, konden zich makkelijker aanpassen dan respondenten die deze luxe niet hadden.

Met het oog op sociale cohesie zien we veel overeenkomsten met de uitkomsten van het panelonderzoek.

De coronaperiode lijkt met name van invloed te zijn geweest op de houding ten opzichte van de overheid. Veel respondenten staan kritisch tegenover de corona-aanpak en de manier waarop door de overheid is gecommuniceerd. Tegelijkertijd is een deel van de respondenten begripvol en wijzen zij op de context waarbinnen de overheid moest handelen. Grofweg zien we drie houdingen: 1) begripvol en de maatregelen opvolgend, 2) twijfelend maar hebben voorheen de maatregelen opgevolgd, 3) afwijzend tegenover overheid en maatregelen. Ook nu de coronaperiode voorbij lijkt, bestaat er nog steeds een grote mate van wantrouwen en negativiteit ten opzichte van de overheid. Dit negatieve sentiment heeft betrekking op meer onderwerpen dan COVID-19, bijvoorbeeld de stikstofcrisis en economische onrust vanwege de energieprijzen.

Behalve het institutioneel vertrouwen, had COVID-19 ook impact op de relaties tussen mensen onderling. Tijdens de lockdowns en het hoogtepunt van de pandemie misten respondenten contact met familie en vrienden. Soms konden zij niet bij belangrijke gebeurtenissen zijn zoals een begrafenis. Verschillende respondenten benoemden dat het een eenzame tijd was. Andere respondenten ervoeren spanning doordat juist iedereen thuis was, bijvoorbeeld vanwege thuiswerken en omdat de scholen gesloten waren. Het sociaal contact onderling is echter snel hersteld nu de coronaperiode voorbij lijkt.

Ondanks dat sociale contacten snel hersteld zijn, heeft er ook een verandering plaatsgevonden in de interactie tussen mensen. Er lijkt sprake van een toegenomen polarisatie die dialoog in de weg lijkt te staan. De verschillende houdingen ten opzichte van de overheid en de corona-aanpak lijken er soms toe te leiden dat mensen niet meer met elkaar in gesprek willen gaan. In de gesprekken werd regelmatig gesproken over

polariserende 'kampen' en over hoe het moeilijk kan zijn om de dialoog aan te gaan met andersdenkenden zonder dat er gevoelens van onbegrip opspelen. Dit geldt voornamelijk voor andersdenkenden op het werk of in de buurt, maar soms ook voor familieleden en vrienden. Een deel van de respondenten geeft aan polariserende onderwerpen uit de weg te gaan tijdens gesprekken met andersdenkende vrienden en of familie.

Over de toekomst zijn veel respondenten sceptisch. Hoewel iedereen hoopt dat er in de toekomst geen coronagolven meer ontstaan, zijn er grote verschillen in de bereidheid tot het opvolgen van maatregelen mochten die er weer komen. Een klein deel van de respondenten geeft aan bij voorbaat geen maatregelen meer op te volgen. Zij geloven vaak niet in het bestaan van COVID-19 en zijn van mening dat er sprake is van complottheorieën. Een andere grotere groep twijfelt of zij zich in de toekomst weer aan maatregelen zouden houden. Voor hen hangt het af van de context: wat voor maatregelen worden er genomen en hoe hevig de coronagolf en het ziektebeeld is. Een deel van de respondenten zegt zich wel aan maatregelen te zullen houden in de toekomst. Bijvoorbeeld vanwege een kwetsbare gezondheid van henzelf of familieleden.

lets waar nagenoeg iedereen het over eens is, is dat in de toekomst goed gecommuniceerd dient te worden over waarom sommige maatregelen genomen worden en dient er daarbij toekomstperspectief geboden te worden. De eerste coronaperiode kwam onverwachts en onvoorbereid, nu zou dat niet meer het geval mogen zijn. Respondenten verwachten dan ook dat er beter afgewogen keuzes gemaakt worden in de toekomst.

HOOFDSTUK 7

CONCLUSIE

INSTITUTIONEEL VERTROUWEN BLIJFT LAAG, GROTE GROEPEN TEGENOVER ELKAAR QUA TOEKOMSTVERWACHTING

Op veel facetten van sociale cohesie is nauwelijks ontwikkeling sinds het begin van de COVID-19 crisis. De ervaren veiligheid, buurtcohesie, hulpbereidheid en -verwachting blijven nagenoeg onveranderd sinds het begin van de COVID-19 pandemie. Het sociaal vertrouwen en de waardering van de buurtomgeving is nauwelijks aan verandering onderhevig.

De grootste veranderingen zijn waarneembaar in de mate van vertrouwen in instituties. Met name voor wat betreft het vertrouwen in de landelijke en lokale overheid. Het was de vraag hoe dit vertrouwen zich zou ontwikkelen nu de coronamaatregelen zijn losgelaten en COVID-19 meer naar de achtergrond is verdwenen. Tot nu toe heeft dit echter nog niet geleid tot een (sterk) herstel in het vertrouwen in instituties. Uit de meest recente meting (november '22) blijkt dat het vertrouwen in de landelijke overheid op het laagste punt is sinds de eerste meting in april 2020. Het vertrouwen in de lokale overheid is geleidelijk gedaald sinds het begin in april '20 tot en met juni '22. Vanaf juni '22 tot en met november '22 begint het vertrouwen in de lokale overheid weer lichtelijk te stijgen. Het vertrouwen in de GGD is in 2022 gestegen en is nu weer bijna op hetzelfde niveau als in de beginperiode in april 2020. Het vertrouwen in het RIVM is nog steeds aanzienlijk lager vergeleken met het vertrouwen in de beginperiode van april '20.

Naast vertrouwen is de respondenten gevraagd naar de onvrede met de corona-aanpak van de overheid. Ondanks dat er in de periode dat de meting werd afgenomen nagenoeg geen maatregelen van kracht waren, en het dus de vraag is in hoeverre er nog gesproken kan worden over een aanpak, is een groot deel van de respondenten ontevreden over de aanpak. Deze onvrede is echter wel afgenomen sinds februari 2022. Dit kan mogelijk samenhangen met de afschaffing van de meeste maatregelen en de verminderde (publieke) aandacht voor corona tijdens deze perioden. Vooral mensen die moeilijk rondkomen en niet-gevaccineerd zijn, zijn ontevreden over het overheidsbeleid.

De gesprekken die gevoerd zijn in Rotterdam en Utrecht bevestigen het beeld dat het vertrouwen in de overheid is afgenomen. Veel respondenten staan kritisch tegenover de corona-aanpak en de manier waarop door de overheid is gecommuniceerd. Grofweg zien we drie

houdingen: 1) begripvol en de maatregelen opvolgend, 2) twijfelend maar hebben voorheen de maatregelen opgevolgd, 3) afwijzend tegenover overheid en maatregelen. Ook nu de coronaperiode voorbij lijkt, bestaat er nog steeds een grote mate van wantrouwen en negativiteit ten opzichte van de overheid over tal van onderwerpen.

Nieuw in deze meting was de vraag in hoeverre Nederlanders bang zijn voor een nieuwe coronagolf, hoe ze verwachten dat de overheid dan zou optreden en of ze in de toekomst zich opnieuw aan maatregelen zouden houden. Een ruime meerderheid (61 procent) geeft aan (helemaal) niet bang te zijn voor een nieuwe golf. De verwachting of de overheid beter in zal grijpen bij een nieuwe golf leidt tot meer verdeeldheid. Zo geeft ruim een derde aan dat zij het (helemaal) eens zijn met de verwachting of de overheid beter in zal grijpen bij een nieuwe golf. Ongeveer veertig procent verwacht niet dat de overheid beter in zal grijpen.

Op de vraag of men bereid is een boosterprik te nemen, geeft een kleine 60 procent aan dit al te hebben gedaan of van plan te zijn. Bijna een kwart is dit echter niet van plan en 17,7 procent twijfelt.

Over het algemeen geven de meeste mensen aan dat zij bereid zijn om in de toekomst nieuwe maatregelen te volgen. Toch zien we ook wat dit betreft aanzienlijke groepen tegenover elkaar staan. Rond de twintig procent van de Nederlanders geeft aan niet bereid te zijn om opnieuw maatregelen te volgen. Vooral het in lockdown gaan, het bezoek thuis beperken en het sociale leven inperken genieten minder draagvlak.

De uitkomsten van de gesprekken in Rotterdam en Utrecht komen overeen met het panelonderzoek. Een klein deel van de respondenten geeft aan in geen geval maatregelen in de toekomst op te volgen. Een andere grotere groep twijfelt of zij zich in de toekomst weer aan maatregelen zouden houden. Voor hen hangt het af van de context: wat voor maatregelen worden er genomen en hoe hevig de coronagolf en het ziektebeeld is. Een deel van de respondenten zegt zich wel aan maatregelen te zullen houden in de toekomst. Bijvoorbeeld vanwege een kwetsbare gezondheid van henzelf of familieleden. Cruciaal voor de bereidheid tot het opvolgen van maatregelen in de toekomst lijkt de manier hoe daarover gecommuniceerd wordt en de context waarbinnen de maatregelen genomen worden.

Een andere uitkomst uit het kwalitatieve veldwerk in Rotterdam en Utrecht was dat het contact tussen mensen tijdens corona noodgedwongen veel minder werd, maar dat dit inmiddels hersteld lijkt. Desondanks heeft er ook een verandering plaatsgevonden in de interactie tussen mensen. Er lijkt sprake van een toegenomen polarisatie. De verschillende houdingen ten opzichte van de overheid en de corona-aanpak lijken er soms toe te leiden dat mensen niet meer met elkaar in gesprek willen gaan. In de gesprekken werd regelmatig gesproken over polariserende 'kampen' en over hoe het moeilijk kan zijn om de dialoog aan te gaan met andersdenkenden.

APPENDIX 1

(Laura Van Heck, Athina Broussianou, Jeroen van Lindert)

De dataverzameling voor dit onderzoek vond plaats van 9 tot 17 november 2022. Daarbij heeft Kieskompas gebruik gemaakt van het Kieskompas VIP-panel.

Deze dataverzameling heeft geleid tot een gewogen steekproef van 4680 respondenten. Om de resultaten generaliseerbaar te maken voor stemgerechtigde inwoners van Nederland, heeft Kieskompas een weging op de resultaten van het onderzoek uitgevoerd. De resultaten zijn gewogen naar geslacht, leeftijd, opleiding, migratieachtergrond en stemgedrag om de data ten aanzien van deze variabelen (binnen de gebruikte categorieën) representatief voor Nederland te maken. Deze representativiteit trekt zich door naar variabelen en categorieën waarop niet gewogen is, maar zal nooit volledig corrigeren.

Samenstelling VIP-panel

Het VIP-panel is samengesteld op basis van een gestratificeerde willekeurige steekproef (stratified random sampling) uit het opt-in non-probability Grote Burgerpanel van Kieskompas als steekproefkader, rekening houdend met vijf karakteristieken: provincie, geslacht, leeftijdscategorie, opleidingsniveau, en migratie-achtergrond. Er is een correctie doorgevoerd op stemgedrag. Het populatiekader wordt opgemaakt door de Gouden Standaard van CBS.

Response

Op 17 november hadden 4878 mensen het onderzoek volledig ingevuld, waarvan 4484 mensen via het VIP-panel (13.743 panelleden; response rate 32.6%). Respondenten kregen de mogelijkheid het onderzoek onder hun eigen netwerk te verspreiden en een link naar het onderzoek werd op sociale media verspreid, wat 394 additionele respondenten opleverde. Om respondenten een gewicht toe te kennen, moet hun provincie, leeftijd, geslacht, migratieachtergrond, opleiding, en het stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen bekend zijn, hetgeen 4680 Nederlanders met ons deelden.

Weging

Om de resultaten generaliseerbaar te maken voor stemgerechtigde inwoners van Nederland (inclusief 16 & 17 jarigen), voert Kieskompas een weging uit op de resultaten van het onderzoek. Hierbij wordt gebruikt gemaakt van een iteratieve poststratificatiemethode op basis van verschillende populatie-eigenschappen. Er wordt gewogen met zogenaamde joint distributions. De eerste komt uit de Gouden Standaard van CBS:

- leeftijd (6 categorieën)
- geslacht (2 categorieën)
- opleiding (3 categorieën)
- migratie-achtergrond (3 categorieën)

De tweede verdeling betreft de gemeentelijke verkiezingsresultaten van de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021 (bron: verkiezingsuitslagen.nl van de Kiesraad), die omgevormd worden tot de verkiezingsresultaten per Nielsen-regio. Hierbij wordt elke zetelende partij afzonderlijk gewogen, net als alle andere partijen samen, blanco-stemmers, niet-stemmers en mensen die niet mochten stemmen.

Vervolgens worden de toegekende gewichten getrimd op het 99,5e percentiel, waarbij de maximale foutmarge op de volledige dataset 2,2% bedraagt.

APPENDIX 2

SCORES OP INDICATOREN SOCIALE COHESIE

APRIL 2020 – NOVEMBER 2022

Tabel b2.1a: Sociale cohesie indicatoren april 2020 – november 2022 (%)*

Vertrouwen (% (veel) vertrouwen)	apr '20	juli '20	nov '20	mrt '21	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Landelijke overheid**	69,1 _a	57,7 _b	55,4 _c	48,7 _d	45,0 _e	34,5 _{f,g}	35,3 _f	34,5 _{f,g}	31,4 _{g,h}	29,3 _h
Lokale overheid	59,8 _a	49,4 _b	49,8 _b	45,5 _{c,d}	47,4 _{b,c}	44,7 _{c,d,f}	43,9 _{d,f}	43,5 _{d,e,f}	42,2 _f	43,3 _{d,f,g}
RIVM	75,1 _a	66,2 _b	60,0 _c	58,6 _{c,d}	64,2 _b	58,0 _{c,d,g}	56,3 _{d,f,g}	51,7 _e	54,1 _{e,f,h}	55,5 _{g,h}
GGD	78,4 _a	71,5 _b	65,0 _{c,f,g}	57,2 _d	67,2 _{c,e}	66,7 _{c,f,g}	66,0 _{c,f,g}	58,2 _d	63,8 _f	67,3 _{e,g}
Sociale media	7,2 _a	7,3 _a	5,6 _b	4,4 _c	4,6 _{b,c}	4,6 _{b,c}	3,6 _c	4,4 _{b,c}	4,4 _{b,c}	4,1 _c
Huisarts	90,9 _a	89,3 _{b,c}	89,8 _{a,b}	88,8 _{c,d}	87,5 _{d,f}	88,4 _{b,c,d,f}	88,0 _{c,d,e,f}	86,7 _f	86,5 _{f,g}	86,9 _{f,h}
Buren	64,3 _a	64,0 _a	64,2 _a	60,1 _b	70,4 _{c,d}	72,7 _{c,e}	69,4 _d	70,0 _{c,d}	71,6 _{c,d}	74,6 _e
Mensen algemeen	50,9 _a	47,2 _b	45,3 _c	44,8 _c	60,3 _{d,f}	61,0 _{d,f}	56,8 _e	62,2 _d	58,4 _{e,f,g}	61,5 _{d,g}
Wetenschap	,01,2	,01,2	,01,2	,01,2	83,4 _a	81,6 _{a,b}	80,1 _{b,c}	77,8 _c	78,1 _{c,d}	77,9 _{c,e}

* De metingen april 2020 t/m maart 2021 zijn gedaan in het kader van het onderzoek Maatschappelijke impact Corona en zijn gebaseerd op een veel omvangrijker en iets anders samengesteld panel.

**Waarden in dezelfde rij die niet dezelfde letter delen, zijn significant verschillend bij $p < ,05$ in een tweezijdige gelijkheidstest voor kolomverhoudingen. Toetsen gaan uit van gelijke varianties en zijn aangepast voor alle paarsgewijze vergelijkingen met behulp van de Bonferroni-correctie.

Tabel b2.1b: Sociale cohesie indicatoren april 2020 – november 2022 (%)

Onvrede (% (helemaal) eens)	apr '20	juli '20	nov '20	mrt '21	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Het gevaar wordt overdreven	69,1 _a	57,7 _b	55,4 _c	48,7 _d	45,0 _e	34,5 _{f,g}	35,3 _f	34,5 _{f,g}	31,4 _{g,h}	29,3 _h
Maatregelen doen meer kwaad dan goed	59,8 _a	49,4 _b	49,8 _b	45,5 _{c,d}	47,4 _{b,c}	44,7 _{c,d,f}	43,9 _{d,f}	43,5 _{d,e,f}	42,2 _f	43,3 _{d,f,g}
Onvoldoende rekening met economische en sociale gevolgen	75,1 _a	66,2 _b	60,0 _c	58,6 _{c,d}	64,2 _b	58,0 _{c,d,g}	56,3 _{d,f,g}	51,7 _e	54,1 _{e,f,h}	55,5 _{g,h}
Ik word harder getroffen dan anderen	78,4 _a	71,5 _b	65,0 _{c,f,g}	57,2 _d	67,2 _{c,e}	66,7 _{c,f,g}	66,0 _{c,f,g}	58,2 _d	63,8 _f	67,3 _{e,g}
De overheid doet onvoldoende voor me	7,2 _a	7,3 _a	5,6 _b	4,4 _c	4,6 _{b,c}	4,6 _{b,c}	3,6 _c	4,4 _{b,c}	4,4 _{b,c}	4,1 _c

Tabel b2.1c: Sociale cohesie indicatoren april 2020 – november 2022 (%)

Hulp bieden (% doe ik al + zeker toe bereid)	apr '20	juli '20	nov '20	mrt '21	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Familie	80,9 _{a,d}	82,0 _{a,c,d}	84,2 _b	82,4 _{a,c}	83,2 _{a,b}	82,4 _{a,b,d}	82,3 _{a,b,d}	83,8 _{b,c,e}	80,4 _d	82,1 _{a,d,e}
Vrienden	81,9 _{a,c}	82,0 _a	84,8 _{b,e}	83,3 _{c,d,f,g,h}	86,5 _b	84,4 _{b,d,e}	83,5 _{a,c,e,f,h}	85,0 _{b,f}	81,8 _{a,g}	85,0 _{b,h}
Buren	69,3 _{a,f,g}	66,0 _b	67,6 _{a,c,e,f,g}	66,6 _{b,c}	69,9 _{a,d}	69,2 _{a,e,f,g}	66,3 _{b,e}	68,0 _{a,b,g}	66,4 _{b,f}	69,9 _{d,g}
Onbekenden	33,5 _a	24,2 _{b,c}	25,4 _b	24,1 _{b,c}	23,6 _{b,c,e}	23,0 _{c,e}	22,4 _{c,d,e}	23,5 _{b,c,e}	21,5 _e	21,0 _{e,f}
Collega's/klas-/studiegenoten	,01,2	,01,2	,01,2	,01,2	46,1 _{a,c,e}	45,4 _{a,b,d}	48,1 _{a,c,e}	49,1 _c	43,0 _d	45,4 _{b,d,e}

Tabel b2.1d: Sociale cohesie indicatoren april 2020 – november 2022 (%)

Hulp verwachten (% krijg ik al + zeker verwacht)	apr '20	juli '20	nov '20	mrt '21	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Familie	68,6 _{a,c,i}	67,5 _{a,b}	70,0 _c	70,6 _{c,d,h}	71,0 _{c,e,f}	73,0 _f	71,1 _{c,f,g}	72,8 _{f,h}	65,8 _{b,i}	70,5 _{c,f,j}
Vrienden	61,9 _{a,c,g}	60,7 _{a,b}	64,0 _c	63,1 _{c,d,g}	67,0 _{a,h}	67,6 _{a,h}	63,5 _{c,f,g}	68,3 _o	60,6 _{b,g}	64,7 _{c,h}
Buren	40,6 _{a,c}	38,2 _b	38,5 _{a,b}	38,9 _{a,b}	41,0 _{a,c}	42,4 _c	43,0 _{c,d}	42,4 _{c,e}	40,5 _{a,b,c}	42,8 _{c,f}
Onbekenden	4,6 _o	3,6 _{b,e,f}	3,1 _{b,c,d}	2,9 _d	3,7 _{a,b,d}	3,8 _{a,b,d}	4,3 _{a,e}	2,8 _{c,d,f}	3,5 _{a,b,d}	3,6 _{a,b,d}
Collega's/klas-/studiegenoten	,01,2	,01,2	,01,2	,01,2	18,3 _o	18,2 _o	19,0 _o	20,0 _o	18,4 _o	18,3 _o

Tabel b2.1e: Sociale cohesie indicatoren april 2020 – november 2022 (%)

Contacten (% minstens 1 keer per week)	apr '20	juli '20	nov '20	mrt '21	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Familie	81,7 _a	69,9 _b	68,6 _b	68,5 _b	75,5 _{c,d}	77,7 _{c,d}	77,7 _c	74,9 _d	76,0 _{c,d}	75,2 _{c,d}
Vrienden	68,9 _{a,f,g}	58,2 _b	53,7 _c	53,4 _c	69,8 _{a,d}	70,2 _{a,e}	66,7 _f	68,3 _{a,f,g}	69,3 _{a,f,g}	70,4 _{d,e,g}
Buren	50,5 _a	47,1 _{b,d}	37,5 _c	37,4 _c	49,5 _{a,b}	48,2 _{a,b,d}	45,3 _d	38,5 _c	48,0 _{a,b,d}	47,3 _{b,d}
Onbekenden	24,2 _a	22,2 _b	14,8 _c	17,5 _d	22,5 _{a,b}	22,2 _{a,b}	18,2 _{d,e}	16,4 _{c,d}	23,3 _{a,b}	20,8 _{b,e}
Collega's/klas-/studiegenoten	83,9 _a	73,4 _b	77,6 _c	70,6 _d	70,2 _d	70,6 _d	72,1 _{b,d}	72,0 _{b,d}	70,7 _d	70,4 _d

Tabel b2.1f: Sociale cohesie indicatoren april 2020 – november 2022 (%)

Contacten (% minstens 1 keer per week)	apr '20	juli '20	nov '20	mrt '21	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Mensen in de buurt hebben zelfde opvattingen	48,7 _a	42,9 _b	43,4 _b	45,1 _{c,d,e}	42,4 _{b,c}	44,6 _{b,c,d,e}	49,1 _a	45,7 _{a,b,c}	47,1 _{a,d}	47,2 _{a,e}
Mensen in de buurt helpen elkaar	68,1 _{a,f}	63,7 _b	61,2 _c	63,6 _b	65,0 _{b,d,e}	64,4 _{b,d,e}	67,4 _{a,d,f}	65,3 _{a,b}	67,7 _{a,e,f}	69,4 _f
Veel spanningen tussen buurtbewoners	8,0 _{a,b}	8,2 _{a,b}	8,2 _{a,b}	7,6 _a	9,4 _b	8,7 _{a,b}	8,3 _{a,b}	7,8 _{a,b}	7,8 _{a,b}	9,5 _{b,c}
Sinds de corona-uitbraak is het veiliger geworden in de buurt	,01,2	11,7 _a	10,1 _b	16,2 _c	12,7 _a	10,5 _{a,b}	9,3 _{b,d}	7,8 _{d,e}	6,2 _{e,f}	4,7 _f
In deze buurt zijn tijdens de corona-crisis veel nieuwe initiatieven ontstaan	,01,2	13,5 _a	9,9 _{b,c}	10,7 _b	8,9 _{c,d}	9,3 _{b,c,d}	10,2 _{b,c}	8,0 _d	8,7 _{c,d,e}	9,4 _{b,c,d}
In deze buurt houden mensen zich streng aan de anderhalve meter afstand	,01,2	31,8 _a	35,9 _b	33,1 _a	26,8 _c	21,3 _d	23,2 _d	18,4 _e	,01,2	,01,2
In deze buurt is er sinds de corona-uitbraak meer overlast van burens	,01,2	12,7 _{a,d}	10,0 _b	11,1 _c	13,8 _a	11,8 _{a,c}	10,0 _{b,c}	11,5 _{a,b,c}	11,5 _{b,c,d}	10,0 _{b,c}
In deze buurt is er sinds de corona-uitbraak meer overlast op straat	,01,2	9,8 _a	10,3 _{a,c}	8,3 _b	10,2 _{a,c,d}	9,9 _{a,c}	11,2 _{a,c,d}	11,7 _{c,d}	10,8 _{a,c,d}	12,2 _d

Tabel b2.2: Sociale cohesie indicatoren (schaalscores) naar wave*

	apr '20	juli '20	nov '20	mrt '21	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen**	3,78 _a	3,50 _b	3,39 _c	3,24 _d	3,34 _e	3,21 _{d,f}	3,19 _h	3,11 _g	3,12 _g	3,14 _{g,h}
Onvrede met het overheidsbeleid (algemeen)			2,60 _a	2,97 _b	2,76 _c	2,90 _d	2,82 _c	3,32 _e	3,10 _f	3,04 _f
Hulp bieden (o.b.v. van 5 items)	2,82 _a	2,79 _{b,c}	2,79 _{b,c}	2,78 _{b,c}	2,81 _{a,b}	2,78 _{b,c,e}	2,77 _{c,e}	2,79 _{b,c}	2,72 _d	2,75 _{d,e}
Hulp krijgen/verwachten (o.b.v. van 5 items)	2,38 _a	2,34 _b	2,35 _b	2,35 _b	2,34 _b	2,33 _{b,c}	2,35 _{a,b}	2,35 _{a,b}	2,30 _c	2,33 _{b,c}
Contacten	4,10 _a	3,99 _b	3,77 _c	3,78 _c	4,22 _d	4,22 _d	4,14 _{a,e,f}	4,09 _a	4,20 _{d,e}	4,19 _{d,f}
Cohesie in de buurt (algemeen)	3,72 _a	3,63 _{b,e,f}	3,60 _c	3,63 _{b,e,f}	3,56 _d	3,59 _{b,c,d}	3,66 _e	3,59 _{c,d,f}	3,61 _{b,c,e}	3,62 _{b,c,e}
Cohesie in de buurt (veiligheid)		3,42 _a	3,47 _b	3,47 _{b,e}	3,37 _{c,d}	3,35 _{c,d}	3,38 _c	3,32 _d	3,51 _e	3,51 _{e,f}

* De metingen april 2020 t/m maart 2021 zijn gedaan in het kader van het onderzoek Maatschappelijke impact Corona en zijn gebaseerd op een veel omvangrijker en iets anders samengesteld panel.

**Waarden in dezelfde rij die niet dezelfde letter delen, zijn significant verschillend bij $p < ,05$ in een tweezijdige toets voor gemiddelden. Toetsen gaan uit van gelijke varianties en zijn aangepast voor alle paarsgewijze vergelijkingen met behulp van de Bonferroni-correctie.

Tabel b2.3a: Sociale cohesie indicatoren (schaalscores) naar (achtergrond)kenmerken (nov '22)

	Totaal	Gender		Leeftijd					Opleidingsniveau		
		Man	Vrouw	16-24	25-39	40-54	55-69	70+	laag	midden	hoog
Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen	3,14	3,17 _a	3,11 _a	3,44 _a	3,20 _b	2,99 _c	3,03 _c	3,22 _b	2,99 _a	3,08 _b	3,34 _c
Onvrede met het overheidsbeleid (algemeen)	3,04	3,06 _a	3,01 _a	3,05 _{ab}	3,16 _a	3,17 _a	3,00 _b	2,71 _c	3,08 _a	3,12 _a	2,89 _b
Hulp bieden	2,68	2,68 _a	2,68 _a	3,14 _a	2,63 _{bc}	2,69 _b	2,55 _c	2,57 _{bc}	2,92 _a	2,78 _b	2,36 _c
Hulp krijgen/verwachten	2,75	2,68 _a	2,83 _b	2,61 _a	2,75 _b	2,78 _b	2,80 _b	2,77 _b	2,71 _a	2,75 _{ab}	2,79 _b
Contacten	2,33	2,28 _a	2,37 _b	2,11 _a	2,30 _b	2,32 _b	2,35 _b	2,50 _c	2,30 _a	2,34 _a	2,33 _a
Cohesie in de buurt (algemeen)	4,19	4,14 _a	4,24 _b	4,01 _a	4,28 _b	4,22 _{bc}	4,13 _{a,c,d}	4,26 _{b,d}	4,11 _a	4,16 _a	4,29 _b
Cohesie in de buurt (veiligheid)	3,62	3,65 _a	3,60 _b	3,50 _a	3,56 _{ab}	3,62 _{bc}	3,66 _{c,d}	3,74 _d	3,65 _a	3,60 _a	3,63 _a
Oordeel 2G	3,51	3,53 _a	3,48 _a	3,40 _a	3,40 _a	3,42 _a	3,61 _b	3,66 _b	3,50 _{ab}	3,46 _a	3,57 _b
Oordeel 1G	3,14	3,17 _a	3,11 _a	3,44 _a	3,20 _b	2,99 _c	3,03 _c	3,22 _b	2,99 _a	3,08 _b	3,34 _c
Tolerantie	3,04	3,06 _a	3,01 _a	3,05 _{ab}	3,16 _a	3,17 _a	3,00 _b	2,71 _c	3,08 _a	3,12 _a	2,89 _b

Tabel b2.3b: Sociale cohesie indicatoren (schaalscores) naar (achtergrond)kenmerken (nov '22), vervolg

	Totaal	Rondkomen		Gezondheid			Vaccinatiebereidheid			
		(heel) moeilijk	Redelijk	(heel) makkelijk	Slecht/matig	Goed	Zeer goed	Niet bereid	Twijfel	Wel bereid
Vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen	3,14	3,17 _a	3,11 _a	3,44 _a	3,20 _b	2,99 _c	3,03 _c	3,22 _b	2,99 _a	3,08 _b
Onvrede met het overheidsbeleid (algemeen)	3,04	3,06 _a	3,01 _a	3,05 _{ab}	3,16 _a	3,17 _a	3,00 _b	2,71 _c	3,08 _a	3,12 _a
Hulp bieden	2,68	2,68 _a	2,68 _a	3,14 _a	2,63 _{bc}	2,69 _b	2,55 _c	2,57 _{bc}	2,92 _a	2,78 _b
Hulp krijgen/verwachten	2,75	2,68 _a	2,83 _b	2,61 _a	2,75 _b	2,78 _b	2,80 _b	2,77 _b	2,71 _a	2,75 _{ab}
Contacten	2,33	2,28 _a	2,37 _b	2,11 _a	2,30 _b	2,32 _b	2,35 _b	2,50 _c	2,30 _a	2,34 _a
Cohesie in de buurt (algemeen)	4,19	4,14 _a	4,24 _b	4,01 _a	4,28 _b	4,22 _{bc}	4,13 _{a,c,d}	4,26 _{b,d}	4,11 _a	4,16 _a
Cohesie in de buurt (veiligheid)	3,62	3,65 _a	3,60 _b	3,50 _a	3,56 _{ab}	3,62 _{bc}	3,66 _{c,d}	3,74 _d	3,65 _a	3,60 _a
Oordeel 2G	3,51	3,53 _a	3,48 _a	3,40 _a	3,40 _a	3,42 _a	3,61 _b	3,66 _b	3,50 _{ab}	3,46 _a
Oordeel 1G	3,14	3,17 _a	3,11 _a	3,44 _a	3,20 _b	2,99 _c	3,03 _c	3,22 _b	2,99 _a	3,08 _b
Tolerantie	3,04	3,06 _a	3,01 _a	3,05 _{ab}	3,16 _a	3,17 _a	3,00 _b	2,71 _c	3,08 _a	3,12 _a

*Waarden in dezelfde rij per achtergrondkenmerk die niet dezelfde letter delen, zijn significant verschillend bij $p < ,05$ in een tweezijdige gelijkheidstest voor kolomverhoudingen. Toetsen gaan uit van gelijke varianties en zijn aangepast voor alle paarsgewijze vergelijkingen met behulp van de Bonferroni-correctie.

Tabel b2.4a: Vertrouwen indicatoren naar achtergrondkenmerken (nov '22)

	Totaal	Gender		Leeftijd					Opleidingsniveau		
		Man	Vrouw	16-24	25-39	40-54	55-69	70+	laag	midden	hoog
Sociale media	4,1	3,7 _a	4,6 _a	3,7 _{ab}	1,9 _a	6,2 _b	4,2 _{bc}	4,1 _{ab}	4,8 _a	4,6 _a	3,0 _b
Huisarts	86,9	89,4 _a	84,4 _b	91,9 _a	82,3 _b	86,0 _{b,c,d}	87,7 _{a,c}	89,1 _{a,d}	86,7 _a	88,0 _a	85,6 _a
Buren	74,6	76,6 _a	72,6 _b	68,1 _{ab}	67,8 _a	74,5 _{bc}	77,2 _c	84,5 _d	75,8 _a	73,0 _a	75,9 _a
Mensen algemeen	61,5	59,8 _a	63,3 _b	53,9 _a	62,7 _b	63,8 _b	61,3 _b	63,2 _b	51,1 _a	61,2 _b	70,4 _c
Wetenschap	77,9	78,8 _a	77,0 _a	86,7 _a	83,2 _a	74,7 _b	72,6 _b	77,3 _b	67,6 _a	77,8 _b	86,2 _c

Tabel b2.4b: Vertrouwen indicatoren naar achtergrondkenmerken (nov '22), vervolg

	Totaal	Rondkomen		Gezondheid			Vaccinatiebereidheid			
		(heel) moeilijk	Redelijk	(heel) makkelijk	Slecht/matig	Goed	Zeer goed	Niet bereid	Twijfel	Wel bereid
Sociale media	4,1	3,7 _a	4,6 _a	3,7 _{ab}	1,9 _a	6,2 _b	4,2 _{bc}	4,1 _{ab}	4,8 _a	4,6 _a
Huisarts	86,9	89,4 _a	84,4 _b	91,9 _a	82,3 _b	86,0 _{b,c,d}	87,7 _{a,c}	89,1 _{a,d}	86,7 _a	88,0 _a
Buren	74,6	76,6 _a	72,6 _b	68,1 _{ab}	67,8 _a	74,5 _{bc}	77,2 _c	84,5 _d	75,8 _a	73,0 _a
Mensen algemeen	61,5	59,8 _a	63,3 _b	53,9 _a	62,7 _b	63,8 _b	61,3 _b	63,2 _b	51,1 _a	61,2 _b
Wetenschap	77,9	78,8 _a	77,0 _a	86,7 _a	83,2 _a	74,7 _b	72,6 _b	77,3 _b	67,6 _a	77,8 _b

*Waarden in dezelfde rij per achtergrondkenmerk die niet dezelfde letter delen, zijn significant verschillend bij $p < ,05$ in een tweezijdige gelijkheidstest voor kolomverhoudingen. Toetsen gaan uit van gelijke varianties en zijn aangepast voor alle paarsgewijze vergelijkingen met behulp van de Bonferroni-correctie.

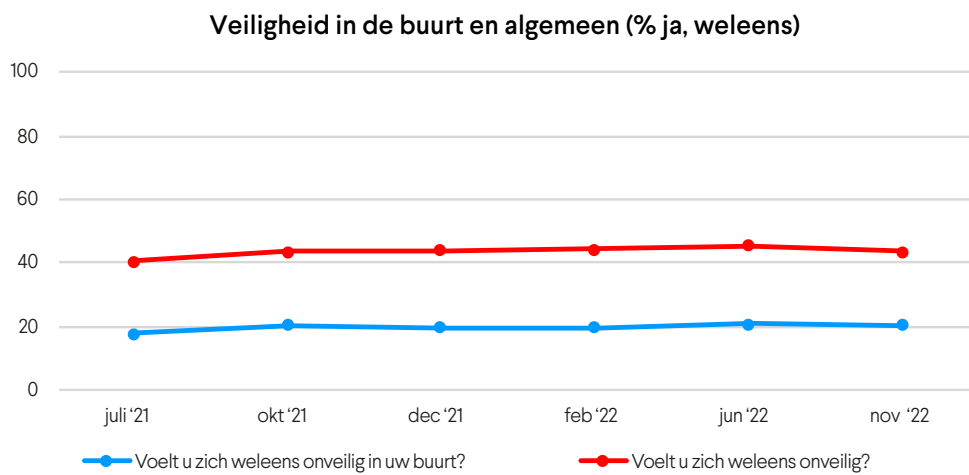
APPENDIX 3

VEILIGHEIDSVRAGEN

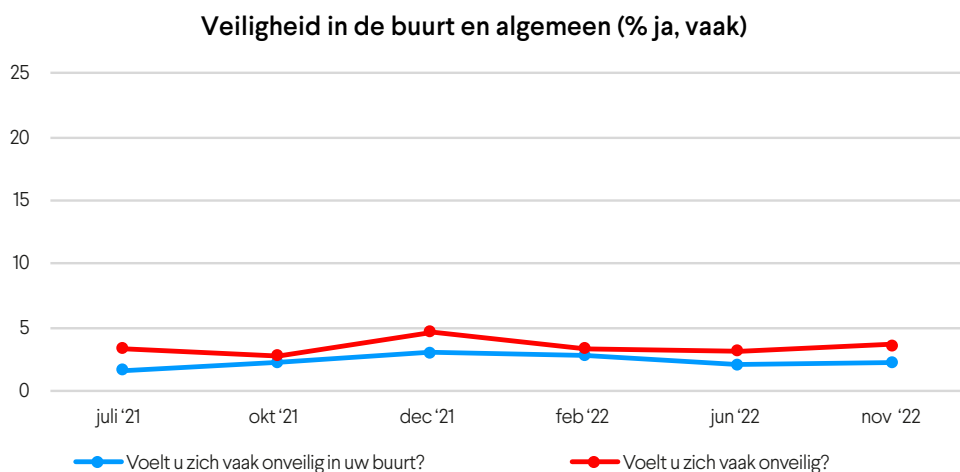
VEILIGHEID

Tabel b3.1: Veiligheid in buurt en algemeen naar wave*

	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Voelt u zich weleens onveilig in uw buurt?	17,1	19,8	19,0	18,9	20,2	19,5
Voelt u zich vaak onveilig in uw buurt?	1,6	2,1	2,8	2,7	1,9	2,2
Voelt u zich weleens onveilig?	39,8	42,9	43,0	43,6	44,8	42,6
Voelt u zich vaak onveilig?	3,2	2,6	4,5	3,2	3,0	3,5

Figuur b3.1a: Aandeel respondenten dat zich weleens onveilig voelt in de eigen buurt en in het algemeen (%)

Figuur b3.1a: Aandeel respondenten dat zich vaak onveilig voelt in de eigen buurt en in het algemeen (%)

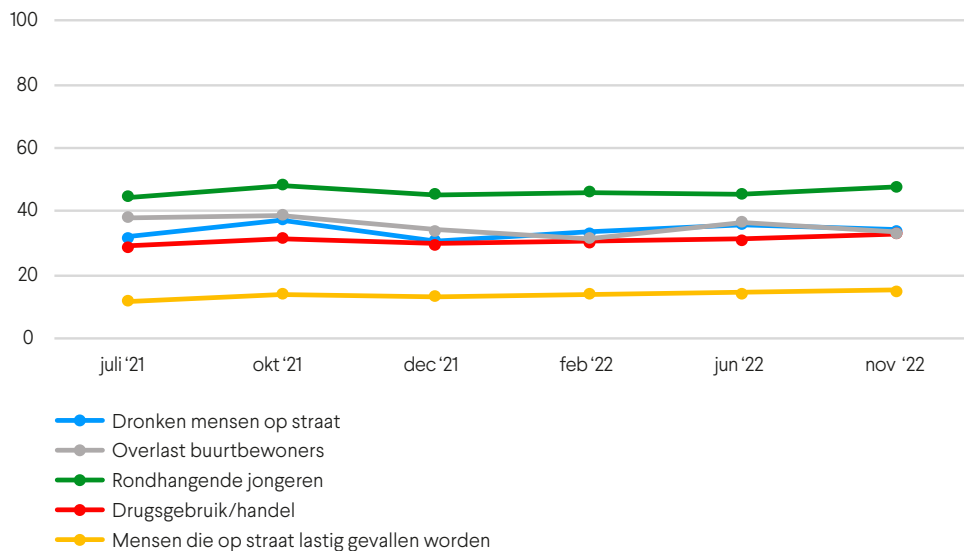
OVERLAST

Tabel b3.2a: Overlast in de buurt (% kom wel eens voor) naar wave

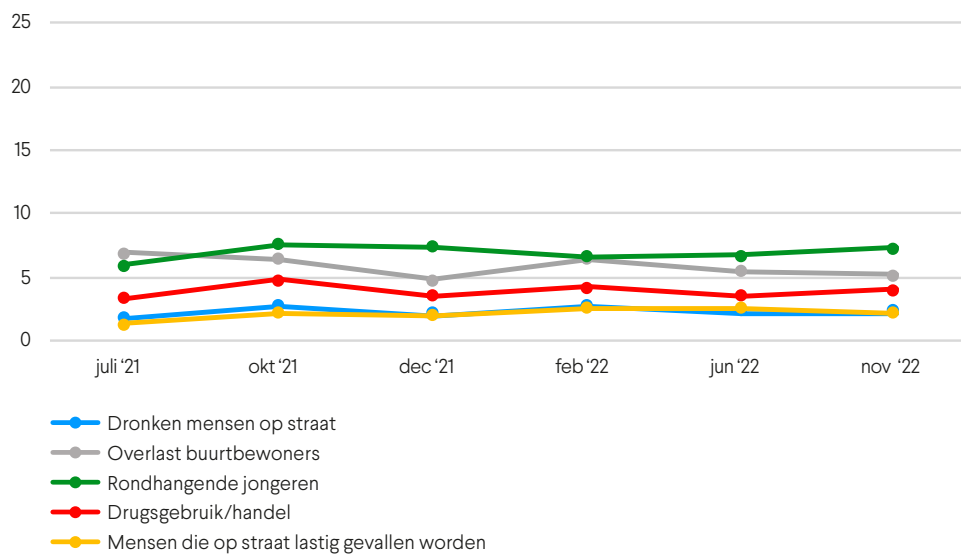
	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Dronken mensen op straat	31,2	36,5	30,2	32,6	35,1	33,5
Drugsgebruik/handel	28,4	30,8	28,8	29,6	30,6	32,2
Overlast buurtbewoners	37,3	38,2	33,2	30,9	35,8	32,6
Mensen die op straat lastiggevalen worden	11,0	13,2	12,4	13,2	13,7	14,5
Rondhangende jongeren	44,4	47,9	44,8	45,9	44,7	47,0

Tabel b3.2b: Overlast in de buurt (% komt vaak voor) naar wave

	juli '21	okt '21	dec '21	feb '22	jun '22	nov '22
Dronken mensen op straat	1,5	2,5	1,8	2,5	2,0	2,0
Drugsgebruik/handel	3,0	4,4	3,2	3,8	3,2	3,6
Overlast buurtbewoners	6,5	6,0	4,4	6,0	5,1	4,8
Mensen die op straat lastiggevalen worden	1,0	1,8	1,6	2,2	2,2	1,8
Rondhangende jongeren	5,6	7,2	7,0	6,2	6,3	6,9

Figuur b3.2a: Vormen van overlast die respondenten weleens ervaren (%)

Figuur b3.2b: Vormen van overlast die respondenten vaak ervaren (%)